

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА»**

Факультет фінансів

Кафедра фінансів імені Віктора Федосова

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА	«Фінанси»
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ	07 «Управління та адміністрування»
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ	072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Форма навчання: заочна

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему «Оподаткування середнього бізнесу в Україні: проблеми і перспективи»
(назва теми)

Здобувача Мартинюк Дарії Ігорівни
(ПІБ здобувача)

Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри фінансів Коломієць Г.Б
(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)

Завідувач кафедри: д.е.н., проф. Опарін В.М
(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

(підпис)

Київ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОПОДАТКУВАННЯ СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ	5
1.1 Сутність та економічний зміст поняття середнього бізнесу, як суб'єкта податкових відносин	5
1.2 Основні принципи оподаткування та їх застосування до середнього бізнесу.....	10
1.3 Роль середнього бізнесу для економіки України.....	18
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ОПОДАТКУВАННЯ СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ	23
2.1 Законодавче регулювання оподаткування середнього бізнесу	23
2.2 Аналіз системи оподаткування середнього бізнесу в Україні.....	33
2.3 Проблеми та виклики оподаткування середнього бізнесу в Україні.....	45
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ	51
3.1 Аналіз міжнародного досвіду оподаткування середнього бізнесу	51
3.2 Рекомендації щодо оптимізації системи оподаткування середнього бізнесу.....	57
3.3 Покращення взаємодії між податковими органами та середнім бізнесом	63
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70

ВСТУП

Середній бізнес є важливою складовою економіки країни, адже забезпечує левову частку податкових надходжень до бюджету, велику кількість робочих місць, сприяє розвитку соціально-активного населення та впливає на розвиток економіки країни в цілому.

Актуальність теми. Для відновлення і розвитку економіки необхідним є аналіз недоліків та перспектив сучасної системи оподаткування середнього бізнесу в Україні, пошук можливих шляхів їх вирішення та визначення перспективи подальшого розвитку оподаткування середнього бізнесу в контексті економічного зростання та соціальної стабільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема оподаткування середнього бізнесу досліджувалась багатьма науковцями, зокрема Тимченко О. в контексті регулювання системи оподаткування середнього бізнесу в Україні, Крисоватий А. проводив аналіз впливу оподаткування на економічну активність середнього бізнесу, Кігель В. розглядав міжнародний досвід оподаткування середнього бізнесу та інші.

Мета і завдання дослідження – дослідження системи оподаткування середнього бізнесу, виявлення проблем та недоліків, а також визначення перспектив розвитку оподаткування сектору середнього підприємництва в Україні.

Для досягнення поставленої мети було сформульовано наступні завдання:

- Визначити поняття «середнього бізнесу», його сутність та економічний зміст як суб'єкта підприємницької діяльності;
- Запропонувати власні етапи розвитку змін податкового законодавства в Україні;

- Проаналізувати систему оподаткування середнього бізнесу в Україні;
- Провести аналіз впливу оподаткування на економічну активність середнього бізнесу;
- Описати адміністративну ефективність системи оподаткування;
- Дослідити вплив змін податкового законодавства на досліджуване підприємство;
- Проаналізувати міжнародний досвід оподаткування середнього бізнесу;
- Розробити рекомендації щодо оптимізації системи оподаткування середнього бізнесу;
- Розглянути методи покращення взаємодії між податковими органами та середнім бізнесом.

Об'єкт дослідження – процес оподаткування середнього бізнесу в Україні.

Предметом дослідження є відносини, які виникають з приводу оподаткування середнього бізнесу в Україні.

Методи дослідження. При написанні бакалаврської роботи було використано загальнонаукові методи, методи порівнянь, угруповань, спостереження, обслідування, комплексної оцінки, аналітичні процедури.

Теоретична, методична та практична значущість отриманих результатів. Результати дослідження можуть бути використані для оптимізації системи оподаткування середнього бізнесу та в покращенні взаємодії між податковими органами та середнім бізнесом на законодавчому рівні.

Інформаційна база дослідження. Для проведення дослідження використано офіційні звіти оподаткування України, роботи вітчизняних науковців, які досліджували практику оподаткування як в Україні так і закордоном.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОПОДАТКУВАННЯ СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

1.1 Сутність та економічний зміст поняття середнього бізнесу, як суб'єкта податкових відносин

Середній бізнес є одним з основних драйверів економічного зростання та соціальної стабільності в Україні. Успішне функціонування та розвиток середнього бізнесу в країні значною мірою залежить від адекватності та ефективності системи оподаткування.

Західні вчені найчастіше називають три основні ознаки середнього підприємництва: невеликий ринок збуту, який не дозволяє значно впливати на ціни і обсяги товару, який реалізується; правова незалежність (підприємство управляється власником або партнерами-власниками, які самі контролюють свій бізнес. За цією ознакою до кола суб'єктів середнього підприємництва не включаються філії великих фірм); персоніфіковане управління, яке передбачає, що власник (партнери-власники) сам бере участь в усіх аспектах управління бізнесом і в процесі прийняття усіх рішень і не підпорядковується у своїй господарській діяльності жодному зовнішньому контролю [1].

Аналізуючи наукові праці різних дослідників, можемо стверджувати, що середній бізнес у нашій державі відповідає наведеним вище ознакам.

Мадрига Г.М., досліджуючи поняття, місце і роль малого та середнього бізнесу в економіці, стверджує, що найбільш загальними показниками, на підставі яких суб'єкти господарської діяльності зараховують до суб'єктів середнього підприємства, є:

- середньорічна чисельність зайнятих на підприємстві робітників;
- розмір статутного капіталу;

- щорічний обсяг активів і обсяг обороту (прибутку, доходу)[2].

Та зазначає, що у світовій практиці не існує не тільки єдиних кількісних, але і якісних критеріїв визначення суб'єктів середнього підприємництва. Найпоширенішими кількісними критеріями є:

- середня чисельність зайнятих;
- річний оборот (обсяг продажу);
- балансова вартість активів.

Серед якісних критеріїв Мадрига Г.М. виділяє:

- незалежність підприємства від інших суб'єктів господарювання;
- виконання власником підприємства функцій управління [2].

Хлівний В.К., Тимченко Ю.В., Пислиця А.В. та інші науковці, що досліджували податкову систему України, загалом, визначають середній бізнес, як організацію, що не відноситься до малого підприємства через більший обсяг доходів на рік та через масштаби своєї діяльності та чисельністю співробітників не є великим підприємством. За дослідженням авторів суб'єктом середнього підприємництва вважається підприємство, чисельність працівників якого не перевищує 250 осіб та обсяг доходу такого підприємства за календарний рік не перевищує 50 млн. євро [3].

Варто зазначити, що компанії, кількість співробітників котрих менше 99 осіб, зазвичай зосереджуються на вартості при виборі послуг, віддаючи пріоритет доступності. Інвестуючи в розвиток бізнесу, менші компанії часто мають менший капітал, ніж великі компанії. Таким чином, малі та середні підприємства, як правило, віддають перевагу договорам оренди над великими покупками. Через обмеженість капіталу на підприємствах цієї категорії часто працює менше спеціалістів. Зазвичай найкваліфікованіші члени компанії також є власниками.

Іншим маркером середнього підприємства є місце розташування та операційна присутність. У той час як великі підприємства можуть працювати в усьому світі, маючи точки присутності в багатьох містах по всьому світу, підприємства середнього бізнесу зазвичай є обмеженими географічними

межами (хоча це не є обов'язковим критерієм) і в межах певної країни. Організаційна структура малих і середніх підприємств відрізняється тим, що вони зазвичай більш плоскі, ніж великі організації. Наприклад, малі та середні підприємства, що займається виробництвом, можуть мати один головний офіс і пару виробничих потужностей, як правило, в одному місті або в сусідніх містах, тоді як більші організації можуть мати регіональні, місцеві та корпоративні офіси.

Куклінова Т.В вважає, що визначення поняття середнього підприємства має базуватись, також, на таких критеріях як зайнятість, незалежність та самостійність, галузева приналежність, стадія росту, географічна сфера діяльності та стверджує, що через різноманітність видів господарської діяльності підприємств не існує універсального критерію визначення поняття середнього підприємства [4].

Говорушко Т.А. та Буняк В.Л. зазначають, що суть середнього підприємництва закладена в його внутрішніх потенційних можливостях саморозвитку, самовдосконалення, що забезпечують вироблення та реалізацію ефективного механізму ринкового господарювання, використання різноманітних форм реалізації приватної власності навіть за умов нестабільного ринку [5].

Відповідно до Статті 55 Господарського Кодексу України суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством [6].

Наразі не існує сталого визначення поняття «середній бізнес», однак це поняття визначає дещо середнє між малим та великим бізнесом. Згідно з Статтею 55 Господарського Кодексу України суб'єкти господарювання (фізичні особи підприємці/юридичні особи залежно від встановлених сум доходу за рік та кількості зареєстрованих працівників) поділяються на

суб'єктів мікро-підприємництва, суб'єктів малого підприємництва та суб'єктів великого підприємництва, а суб'єктами середнього підприємництва є юридичні особи, що за чисельністю працівників та обсягом доходу за рік переважають малі підприємства, однак ці показники менші ніж у суб'єктів великого підприємництва (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 - Класифікація суб'єктів підприємництва

Суб'єкт підприємництва	Кількість працівників	Обсяг доходу за рік
Мікро-підприємництво	до 10 осіб	Не перевищує 2 млн. євро
Мале підприємництво	До 50 осіб	Не перевищує 10 млн. євро
Середнє підприємництво	До 250 осіб	В межах 11-50 млн. євро
Велике підприємництво	Понад 250 осіб	Понад 50 млн. євро

Джерело: складено автором на основі [6]

Згідно класифікації суб'єктів господарювання за Господарським кодексом представлений в табл. 1.1, підприємства мають різні організаційно-правові форми підприємницької діяльності: одноосібне володіння, партнерство (товариство), корпорація. Розглянемо більш детально дані форми організації.

Одноосібне володіння. Підприємства цієї форми організації мають одно власника, що приймає усі бізнес рішення. Зазвичай таку форму організації мають малі та мікро-підприємства реєструючись фізичними особами підприємцями (ФОП). Перевагами одноосібного володіння є: повний контроль над бізнесом; відсутня вимога публічного розголошення; просте податкове звітування; низькі початкові витрати. Серед недоліків можна виділити: необмежена відповідальність; труднощі із залученням коштів; відсутність спеціалізованого менеджменту.

Партнерство (товариство). За даної форми організації підприємство визначається як окрема юридична особа та може мати як одного, так і декілька власників, тому така форма організації є більш гнучкою. Зазвичай підприємства цієї форми організації є товариствами з обмеженою відповідальністю, однак існують і інші форми власності: повні товариства, командитні товариства, товариства з додатковою відповідальністю.

Партнерство (товариство) є найбільш поширеною організаційно-правовою формою середніх підприємств, оскільки ця форма має ряд переваг, що дозволяють середньому бізнесу розвиватися, а саме: свобода та оперативність господарських дій; спеціалізований менеджмент; ріст фінансових можливостей, у випадку товариства з обмеженою відповідальністю обмежена відповідальність власника(ів). Однак існують і недоліки: складніший документообіг; більші витрати на ведення бізнесу; порівняно з формою одноосібного володіння більше податкове навантаження.

Корпорація. Бізнес-організація, яка діє як унікальна та відокремлена від своїх акціонерів юридична особа. Корпорація сплачує власні податки перед розподілом прибутку або дивідендів акціонерам.

Корпорації є акціонерними товариствами, власники якого мають обмежену відповідальність у розмірі свого внеску в акціонерний капітал корпорації. Таку форму власності мають великі підприємства, адже для середнього бізнесу така форма організації є не вигідною, досить затратною та за цієї форми власності більшість управлінських рішень приймає менеджмент компанії, а не власник, що за дослідженням є характерною рисою середнього бізнесу. Перевагами даної організаційно-правової форми є: достатній капітал для введення інновацій на підприємстві; простота збільшення обсягу виробництва; можливість залучення більшого обсягу інвестицій. Серед недоліків: міжусобиці в компанії через розбіжності серед акціонерів та менеджерів; складність ліквідації; подвійне оподаткування; потенційні зловживання серед посадових осіб.

Більшість середніх підприємств за своєю організаційно-правовою формою є товариствами або, що рідше, одноосібним володінням. Це дозволяє власникам зберігати повну здатність приймати рішення та допомагає уникнути витрат, пов'язаних із оформленням документів про реєстрацію та щорічною подачею документів. Загальним фактором є те, що власник часто виступає в якості виконавчої влади, приймаючи важливі бізнес-рішення. Замість того, щоб підпорядковуватися раді директорів, це дозволяє середнім компаніям працювати ефективно.

1.2 Основні принципи оподаткування та їх застосування до середнього бізнесу

Для ефективності оподаткування середнього бізнесу, держава має забезпечити злагоджений механізм функціонування оподаткування бізнесу. В Україні такий механізм складається з: адміністрування податків (облік платників податків, визначення та узгодження податкових зобов'язань, форми податкової звітності, процедури і методи погашення податкового боргу); податковий контроль (види і порядок проведення податкових перевірок, порядок нарахування пені, форми відповідальності за порушення податкового законодавства); податкове законодавство (Конституція України, Податковий кодекс, Митний кодекс, Закони України з питань оподаткування, Нормативно-правові акти); Податкове виробництво (порядок ведення податкового обліку, порядок визначення бази оподаткування та нарахування податків, ставки податків, податковий період, порядок сплати податків); режим оподаткування (склад податків, що підлягають сплаті, умови ведення податкового обліку, склад і порядок надання податкової звітності) [7].

Зважаючи на класифікацію суб'єктів господарювання, організаційно-правові форми та механізм оподаткування в світовій практиці виокремлюють

наступні моделі оподаткування: прогресивна, пропорційна, регресивна, оподаткування на основі прибутку, оподаткування на основі споживання, на основі власності, змішана модель оподаткування.

Розглянемо три найпоширеніші моделі оподаткування.

Прогресивна модель оподаткування характеризується більш високою ставкою податку для більшого обсягу доходів.

Макаєва О. у своєму дослідженні проаналізувала аргументи прихильників і критиків прогресивної моделі оподаткування, тож за її дослідженням прихильники прогресивної системи оподаткування стверджують, що дана модель знижує податковий тиск на осіб з меншим доходом та надання податкових пільг, різних відрахувань і преференцій дає можливість таким людям поліпшити свій добробут. Однак нерідко на практиці сума таких вигод зовсім не є суттєвою і частково компенсується сплатою непрямих податків (ПДВ, акцизний збір), що нівелює той позитивний ефект, на який розраховує законодавець. А от противниками такої моделі оподаткування, в більшості, виявилися платники з більшим рівнем доходу, котрі засуджують збільшення податкового навантаження [8].

На нашу думку, дана модель оподаткування середнього бізнесу буде сприяти розвитку тіньової економіки та перешкоджати розвитку середнього бізнесу.

Пропорційна модель оподаткування характеризується рівними ставками податку до доходу платника, незалежно від його обсягу.

На думку Славкової А. представники пропорційного оподаткування під платоспроможністю розуміли дохід і майно платника податків [9].

На думку Пепеляєва С. при пропорційному оподаткуванні для кожного платника податків дорівнює ставка (а не сума) податку. Ставка податку не залежить від бази оподаткування. З ростом бази пропорційно зростає податок. Приклад пропорційного оподаткування - податок на прибуток підприємств і організацій. Ставка податку однакова для платників, які мають прибуток у будь-яких розмірах [10].

На нашу думку дана модель оподаткування сприяла б розвитку малого та середнього бізнесу, адже держава отримала б очікувані надходження до державного бюджету, а бізнес міг би розширити виробництво та збільшити потужності зосередившись на розвитку, а не на пошуку підходів зменшення податкового навантаження, що в результаті приведе до ухилення від сплати податків.

Регресивна модель оподаткування. Регресивний податок – це такий, коли середній податковий тягар зменшується разом із доходом. Платники податків з низькими доходами сплачують непропорційну частку податкового тягара, тоді як платники податків із середніми та високими доходами несуть відносно невеликий податковий тягар.

Досліджуючи регресивну модель оподаткування Кігель В. стверджує, що оптимальний норматив податкових відрахувань, який забезпечуватиме максимальний розмір податкових надходжень до бюджету, повинен узгоджуватися з рівнем економічної ефективності діяльності конкретного суб'єкта господарювання. А саме: більш високій економічній ефективності виробництва має відповідати менший норматив оподаткування. Тож, на його думку, із зростанням величини доходу (прибутку) суб'єкта господарювання норматив оподаткування доходу (прибутку) повинен зменшуватися [11].

Слід зауважити, що для середнього бізнесу дана модель має ряд переваг: мотивація та стимул шукати шляхи збільшення доходів, ефективний розвиток підприємства та найважливішою перевагою, перш за все перед прогресивною моделлю оподаткування, є те, що бізнес не ухиляється від сплати податків, а навпаки, зі збільшенням обсягу прибутку – податок менший. Безумовно, дана модель вражає в першу чергу незахищені верстви населення, однак забезпечує достатню кількість надходжень до бюджету та розвиває більш «активно-працевдатне» населення, однак запровадження даної моделі оподаткування є ефективним лише в умовах стабільного економічного розвитку. Отже, в перспективі, запровадження регресивної моделі в Україні матиме позитивний економічний та соціальний ефект, однак наразі,

враховуючи політично-економічну ситуацію, запровадження такої моделі оподаткування збільшить невдоволення населення та підвищить рівень бідності.

В той же час у світовій практиці виділяють чотири моделі оподаткування, на яких базуються податкові системи, які різняться за рівнем податкового навантаження: англосаксонська, континентальна, латиноамериканська та змішана.

Основою англосаксонської моделі оподаткування є прибуткове оподаткування (стягнення прямих податків з фізичних осіб). Дана модель оподаткування запроваджена в таких країнах, як США, Великобританія, Канада та Австралія.

За дослідженням Шимко О. особливістю цієї моделі є мінімальне втручання держави в діяльність бізнесу, також держава мало втручається у розподіл та перерозподіл доходів, надаючи зовсім незначні соціальні гарантії. За англосаксонською моделлю оподаткування, передбачається, що громадяни мають рівні соціальні гарантії та мають самі себе забезпечувати, нерозраховуючи на допомогу держави, таким чином країна стимулює соціальну активність громадян [12].

Ляшенко Т., стверджує, що за даної моделі фінансове стимулювання орієнтовано насамперед на працездатне населення. Високий рівень відповідальності індивідів зумовлює активність ринкових гравців. Трудові відносини є децентралізованими, переговори відбуваються на рівні фірм. Для цієї моделі наявні слабкі профспілки та значна диференціація зарплат з великою часткою зайнятих на низькооплачуваних роботах [13].

Варто зазначити, що дана модель притаманна країнам з розвинутою економікою, до яких Україну наразі ми не можемо зарахувати, тож про розвиток середнього бізнесу за даної моделі говорити важко, адже наразі середній та малий бізнес потребує допомоги держави, аби відновити свої потужності після втрат з початком повномасштабного вторгнення.

Згідно з континентальною моделлю базовим показником для розрахунку об'єкта оподаткування є фінансовий результат до оподаткування, який в подальшому коригується на різниці. Долженков О. виділяє такі недоліки цієї моделі:

- проблеми з накопиченням збитків, що особливо актуально для України у зв'язку з курсовими різницями, що відкриває можливість для зловживань з базою оподаткування;
- складні правила тонкої капіталізації процентів за запозиченнями;
- агресивні схеми податкового планування, що використовуються середніми та великими компаніями з метою ухилення від сплати податків, саме через що, на думку автора, дана модель неефективна [14].

Латиноамериканська модель побудови податкової системи, за дослідженням Сидоровича О. характеризується високим рівнем непрямого оподаткування, проте податкове навантаження в основному лягає на юридичних осіб. Крім того, вважається, що непрямі податки краще контролюються і акумулюються. Це є досить важливим для тих країн, які не володіють потужним контролюючим апаратом [15].

Змішана модель побудови податкової системи має в собі риси усіх вищезазначених моделей та характеризується пропорційним рівнем прямого та непрямого оподаткування. Така модель запроваджена в Японії, деякі науковці відносять і Україну до країн зі змішаною моделлю побудови податкової системи. Прокопчук О. вважає, що країни обирають дану модель для того, щоб диференціювати структуру доходів, уникнути залежності бюджету від окремого виду чи групи податків [16].

Оподаткування є, безумовно, найважливішим джерелом доходів для уряду. У контексті, коли багатьом урядам доводиться справлятися зі зменшенням надходжень, збільшенням видатків і, як наслідок, фіскальними обмеженнями, підвищення надходжень до державного бюджету залишається найважливішою функцією податків, які служать основним засобом фінансування суспільних благ, таких як підтримка правопорядку та

громадської інфраструктури. Припускаючи певний рівень доходу, що необхідно збільшити та котрий залежить від ширшої економічної та фіскальної політики відповідної країни, існує низка широких міркувань податкової політики, якими традиційно керувався розвиток систем оподаткування. До них відносяться нейтральність, ефективність, визначеність і простота, справедливість, а також гнучкість.

Досліджені моделі оподаткування та побудови податкової системи перш за все базуються на принципах оподаткування, що досліджувалися багатьма вченими та удосконалювалися за період розвитку держав.

Хоча оподаткування існує вже багато століть, канони оподаткування вперше були представлені Адамом Смітом у його знаменитій книзі «Багатство народів». Ці канони оподаткування визначають численні правила та принципи, на яких повинна будуватися хороша система оподаткування. Хоча ці канони оподаткування були представлені досить давно, вони все ще використовуються як основа дискусії про принципи оподаткування.

Адам Сміт представив 4 канони оподаткування, які також зазвичай називають Основними канонами оподаткування :

1. Канон рівності;
2. Канон певності;
3. Канон зручності;
4. Канон економії.

Ясько І. у своєму дослідженні висвітлює думку Бишняка О., котрий до конституційних засад формування принципів оподаткування відносить такі:

- а) податки сплачуються (стягуються) виключно у публічних цілях;
- б) встановлюються єдині правові умови сплати (стягнення) податку і єдині вимоги до податкових законів, що характеризує принцип справедливого оподаткування;
- в) податок може встановлюватися, змінюватися або скасовуватися лише шляхом прийняття закону;
- г) принцип заборони зворотної сили податкового закону [17].

Основні засади на котрих ґрунтується Податкове законодавство України визначені статтею 4 Податкового кодексу України, відповідно до якої існують принципи оподаткування, які застосовуються і до середнього бізнесу.

Думки різних дослідників та економістів щодо визначення принципів оподаткування збігаються, та все ж основоположними є: ефективність; справедливість; рівність.

Розглянемо підходи до оподаткування суб'єктів підприємництва, що забезпечують ефективність податкової політики:

- 1). Оподаткування за вищою ставкою однак при цьому об'єкт оподаткування має нееластичний попит або пропозицію;
- 2). Оподаткування більшої кількості об'єктів аби підтримувати низькі ставки.

Обидва ці принципи вимагають кваліфікації, тому що в деяких випадках дотримання цих загальних правил може мати несприятливі наслідки як для економіки в цілому так і для середнього бізнесу зокрема.

Наприклад, оподаткування товару, попит на який є нееластичним, мало вплине на кількість попиту на цей товар, але залишить менше витрат на інші товари, що може призвести до великих змін на інших ринках.

Заборона шукати якомога ширшу базу оподаткування повинна бути пом'якшена одним із найпотужніших правил у державних фінансах: операції між підприємствами не повинні оподатковуватися. Це пояснюється тим, що податки вбивають клин між цінами купівлі та продажу проміжних ресурсів, що, ймовірно, змусить фірми обирати інші ресурси, ніж вони б робили за відсутності податку. У результаті фірми виробляють менше, ніж могли б. Тому розширення податкової бази шляхом включення проміжних операцій може бути перепорою для ефективності. Податок з обороту, наприклад, який стягується з усіх транзакцій, включаючи продажі між підприємствами, матиме набагато більшу базу, ніж податок на кінцеве споживання (наприклад, податок на додану вартість), і міг би збільшити той самий дохід за значно нижчими ставками.

Справедливість в оподаткуванні завжди є головною проблемою, яка має два основні виміри. Вертикальна справедливість стосується ставлення до тих, хто має різні доходи. Вплив податкової системи на цей вимір залежить від її прогресивності, тобто від того, наскільки швидко частка доходу, що поглинається податком, зростає з рівнем доходу. Горизонтальна справедливість передбачає, що до тих, хто ідентичний у всіх відповідних аспектах, слід ставитися однаково.

Кожне з цих понять менш однозначне, ніж може здатися. Очевидно, що люди мають різні погляди на відповідний ступінь прогресивності. Але люди також можуть не погоджуватися, наприклад, щодо того, чи слід оцінювати прогресивність у термінах річного доходу — доволі умовного періоду вимірювання — чи доходу за все життя. Податок на споживання може виглядати регресивним щодо річного доходу, але набагато меншим відносно витрат, які можуть бути кращим показником доходу особи за весь період життя.

Досліджуючи принцип рівності, варто зауважити, що саме цей принцип, за думкою Адама Сміта є першим каноном оподаткування. Рівність тут не означає, що всі повинні сплачувати точний, рівний розмір податку. Рівність насправді означає, що багаті люди повинні платити більше податків, а бідні – менше. Це пов'язано з тим, що сума податку повинна відповідати можливостям платника податків. Це одна з основоположних концепцій забезпечення соціальної рівності в країні. Канон рівності стверджує, що має бути справедливість, у формі рівності, коли йдеться про сплату податків. Це не тільки забезпечує соціальну справедливість, але й є одним із основних засобів досягнення рівного розподілу багатства в економіці.

Базування системи оподаткування на цих принципах забезпечить покрокове досягнення мети оподаткування суб'єктів підприємництва - створення ефективної податкової системи, яка надає стимулюючу дію на розвиток малого бізнесу і забезпечує баланс інтересів його суб'єктів і держави в процесі перерозподілу.

1.3 Роль середнього бізнесу для економіки України

Середній бізнес має важливу роль в економіці країни. Він є джерелом економічного зростання, розвитку та стабільності.

На думку Дудчик О. оптимізація та створення процедур започаткування й подальшого розвитку підприємницької діяльності в Україні повинні стати одним із пріоритетних напрямів реалізації економічної політики. Середній бізнес має бути елементом розвитку регіонального та державного рівнів, охоплювати значний відсоток населення, яке працює в цьому секторі економіки, створюючи регіональний продукт, конкурентоздатність, впливаючи на соціально-економічний розвиток регіону [19].

У всьому світі стає все більше доказів того, середні підприємства відіграють важливу роль у національному економічному розвитку будь-якої країни. Середній бізнес стає предметом підвищеної уваги в країнах, що розвиваються, країнах з перехідною економікою, а також у країнах з розвинутою економікою. У країнах з ринковою економікою середній бізнес є двигуном економічного розвитку. Завдяки своїй приватній власності, підприємницькому духу, своїй гнучкості та адаптивності, а також своєму потенціалу реагувати на виклики та мінливе середовище, середній бізнес значною мірою сприяє сталому зростанню та створенню робочих місць.

До останнього часу приватні сектори багатьох економік, що розвиваються, не досягали середнього рівня розвитку. Інвестори, політики та професіонали присвятили більшість своїх зусиль великим компаніям із понад 500 співробітниками, більшим підприємствам або транснаціональним компаніям. Великі підприємства були об'єктом податкових пільг і субсидій, в той час тоді як Світовий банк та інші організації були зосереджені на підтримці мікро-бізнесу, які зазвичай мають менше 5 працівників. Між цими двома крайнощами знаходиться середній бізнес. У минулому середній бізнес

вважався не ключовим елементом для розвитку економіки, тому вважалося недоречним зосереджувати на ньому політику уряду. Однак останнім часом з'явилося багато ініціатив щодо підтримки малих і середніх підприємств, що працюють у важливих сегментах економік, що розвиваються, не лише за рахунок інвестицій, але й бізнес-лідерів, лідерів, які чітко визнають роль малих і середніх підприємств у побудові сталого економічного розвитку.

Середній бізнес стає все більш присутніми в економіці країн. Він відіграє значну роль у національній економіці, надаючи різні товари та послуги, створюючи робочі місця, розвиваючи регіональну економіку та громади, допомагаючи конкуренції на ринку та пропонуючи інновації. Основними сферами його присутності є обробна промисловість, галузь дистрибуції та сфера послуг.

Середній бізнес, як вже зазначалося, відіграє важливу роль у працевлаштуванні (за даними урядового порталу, в Україні малий та середній бізнес відіграє ключову роль в економіці, забезпечуючи близько 64% доданої вартості, 81,5% зайнятих у бізнесі працівників та 37% податкових надходжень), боротьбі з бідністю та формуванні прибутку. Вирішальна важливість цього сектору вимагає набагато більшої уваги з боку всіх зацікавлених сторін, включаючи державні установи, наукові кола та транснаціональні компанії, через їхні особисті інтереси [20].

Ситник Н. та Козак С. у своєму дослідженні визначають, що малий та середній бізнес визначає структуру і якість внутрішнього валового продукту (ВВП) та називають головні стимули для розвитку малого та середнього бізнесу, а саме: невеликі компанії мають більший обсяг реалізації, ніж великі; суми податків, які сплачують суб'єкти малого та середнього бізнесу, більші; малий та середній бізнес створює значну кількість робочих місць порівняно з великим. Для прикладу, в країнах Європи малі та середні підприємства становлять 99% від усіх підприємств ЄС, а за останні п'ять років вони створили близько 85% нових робочих місць [21].

Під час виступу на форумі «Україна 30. Малий і середній бізнес та держава», котрий відбувся 18.03.2021 року Президент України Володимир Зеленський сказав: «Малий і середній бізнес — це основа економіки, що створює 60, іноді більше відсотків ВВП, 7 млн робочих місць та майже 40 відсотків податкових надходжень» [22].

Ливч Д. у своєму дослідженні стверджує, що до початку повномасштабного воєнного вторгнення росії найбільшим роботодавцем в Україні був середній та малий бізнес. На його частку припадало 75% від усіх зайнятих в Україні працівників, або 4,8 млн українців. Решта 25% (або 1,6 млн українців) працювали на великих підприємствах [23].

Редько Т. пояснює розвиток середніх підприємств формуванням високотехнологічної економіки та інтелектуальний прорив у факторах виробництва. Середні підприємства у Європі демонструють високий рівень інноваційності. Використання інновацій забезпечує конкурентоспроможність підприємств у довгостроковому періоді. Таким чином, політика сприяння розвитку малого й середнього бізнесу забезпечує конкурентоспроможність регіону в цілому [24].

Так як середній бізнес є рушійною силою розвитку економіки України, а його розвиток є важливим пріоритетом для держави, він виконує низку важливих соціально-економічних функцій, а саме: стимулювання розвитку економічної конкуренції, формуванню численних суб'єктів ринкового господарства, орієнтованих на попит, конкуренцію тощо; залучає до економічного обороту матеріальні, природні, фінансові, людські та інформаційні ресурси, які «випадають» із поля зору великих компаній; поліпшує становище на ринках шляхом забезпечення еластичності їхньої структури, врегулювання попиту, пропозиції і цін; вивільняє великі підприємства від виробництва нерентабельної для них дрібносерійної та штучної продукції; забезпечує додаткові робочі місця та місця працівникам, вивільненим у процесі реструктуризації великих підприємств; стимулює підвищення ділової активності населення та розвитку середнього класу, який

становить соціальну базу економічних реформ і забезпечує стабільність суспільства; збільшує гнучкість національної економіки та ринкової пропозиції відповідно до сучасних умов відкритої економіки [22,23].

Отже, основні аспекти ролі середнього бізнесу для економіки включають:

- Створення робочих місць. Середній бізнес є одним з найбільших роботодавців у країні. Він створює робочі місця та забезпечує зайнятість місцевого населення, що сприяє економічному розвитку та знижує рівень безробіття.

- Забезпечення інновацій. Середній бізнес сприяє інноваційному розвитку економіки шляхом впровадження нових технологій, виробничих методів, управлінських підходів та маркетингових стратегій.

- Розвиток місцевих ринків. Середній бізнес забезпечує зростання місцевих ринків, сприяє конкуренції та забезпечує широкий вибір товарів та послуг для споживачів.

- Збільшення інвестицій. Середній бізнес залучає інвестиції, що стимулюють економічне зростання та підтримують стабільність країни.

- Внесок у державний бюджет. Середній бізнес виплачує податки та інші обов'язкові платежі, що є джерелом доходів до державного бюджету. Ці кошти використовуються для фінансування державних програм та покращення інфраструктури.

- Забезпечення економічної стабільності. Середній бізнес забезпечує економічну стабільність, він є менш чутливим до економічних коливань, на відміну від великих корпорацій. Він забезпечує рівномірний розподіл доходів та багатства серед населення, що підвищує соціальну стабільність та знижує нерівність.

- Підтримка місцевої спільноти. Середній бізнес часто має активні зв'язки з місцевою спільнотою та співпрацює з навколишнім середовищем. Він може підтримувати місцеві ініціативи, забезпечувати спонсорство та благодійність, що покращує якість життя місцевого населення.

- Стимулювання міжнародної торгівлі. Середній бізнес може розвивати експортні можливості, що сприяє міжнародній торгівлі та покращує баланс платежів країни.
- Розвиток підприємництва. Середній бізнес сприяння розвитку підприємництва, підтримуючи та стимулюючи створення нових компаній та підприємств.
- Забезпечення екологічної стабільності. Середній бізнес може впроваджувати екологічні технології та практики, що зменшують негативний вплив на навколишнє середовище.

РОЗДІЛ 2.

СУЧАСНИЙ СТАН ОПОДАТКУВАННЯ СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

2.1 Законодавче регулювання оподаткування середнього бізнесу

Податкове законодавство України побудоване на принципах та моделях оподаткування розглянутих в Розділі 1, однак воно зазнавало постійних змін з початку історії незалежної України та зазнає модифікацій і тепер.

Становлення податкової системи в Україні почалося з прийняттям 25 червня 1991 року Закону України «Про систему оподаткування». Цим Законом було визначено принципи побудови та призначення системи оподаткування, перелік податків, зборів, а також платників податків та об'єкти оподаткування. Таким чином було закладено основи системи оподаткування та створено передумови для її подальшого розвитку.

Сфера оподаткування в Україні регулюється законодавчими актами різних галузей права, але основним актом є Податковий кодекс України, прийнятий 10 грудня 2010 року. Відповідно до ч. 1 ст. 1 ПК України він регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час адміністрування податків, а також відповідальність за порушення податкового законодавства [25].

Розвиток середнього бізнесу в Україні прямо залежить від існуючого законодавства. Податкове законодавство України знаходиться на стадії

становлення, тож проаналізуємо зміни податкового законодавства за період 2010-2023 років.

Основні зміни податкового законодавства, що стосуються середнього бізнесу, прийняті у зв'язку із запровадженням Податкового кодексу України у 2010 році наступні:

- зменшення кількості законів і нормативних документів;
- зменшення кількості податків і зборів. Державні податки зменшені з 29 до 18, місцеві податки з 14 до 5;
- запроваджено обов'язковість для середнього та великого бізнесу подавати декларації в електронному форматі;
- врегулювалося питання податкових перевірок;
- зменшення штрафів за окремі порушення щодо сплати податків.

Варто зазначити, що запровадження Податкового кодексу викликало обурення підприємців та навіть призвело до податкового майдану, що відбувся восени 2010 року. Підприємці не надто хотіли виходити з «тіні» та велика кількість з них хотіла взагалі закривати бізнес, перш за все така поведінка підприємців пов'язана з надто високою ставкою податку на прибуток, що у 2010 році становила 25%. Однак позитивні зміни відбулися вже протягом року, адже за даними державної податкової служби на початок 2010 року в Україні було зареєстровано 2 420 000 приватних підприємців, то у вересні 2011 року їх кількість зросла до 4 430 000 підприємців, перш за все це пов'язано з наданням преференцій малому та середнього бізнесу та зменшенням ставки податку на прибуток, що з квітня 2011 року становила 23%.

За дослідженням Герасименка П. деякі підприємства могли не сплачувати податок на прибуток (ставка податку становила 0%). Нульова ставка вводилася майже на п'ять років – з 1 квітня 2011 р. по 1 січня 2016 р. Вона поширювалася на підприємства, створені після 1 квітня 2011 р. за винятком тих, які виникли шляхом реорганізації, приватизації, корпоратизації. Підприємства створені до квітня 2011 року та щорічний обсяг доходів яких за останні три роки не перевищував 3 млн грн, а кількість працівників – 20 осіб,

теж могли скористатись нульовою ставкою оподаткування. Ця ж умова поширювалася на колишніх платників єдиного податку, якщо обсяг їхньої виручки останнього року був не більшим 1 млн грн, а кількість співробітників – менше 50 осіб, офіційна зарплата працівників на таких підприємствах мала бути не меншою за дві мінімальні зарплати. Однак не кожне підприємство мало змогу скористатися цією пільгою, адже урядом було прийнято досить широкий перелік винятків [26].

Разом з тим у 2011 році Законом України № 3447-VI від 07.02.2011 було збільшено ставку податку на додану вартість (ПДВ) з 17% до 20%. Тож, середній бізнес у 2011 році сплачував наступні податки:

- податок на прибуток – 23%;
- податок на додану вартість – 20%;
- соціальні внески (сплачували підприємства, що мали працівників),

серед яких були: пенсійний внесок, внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та медичний внесок.

Підприємства, що перебували на спрощеній системі оподаткування сплачували єдиний податок, ставка якого залежала від групи оподаткування та варіювалася від 0,5% до 2% або, як от на другій та четвертій групах, від однієї до трьох мінімальних зарплат.

Ще одним нововведенням, запровадженим у 2011 році з метою зменшення сектору тіньової економіки, стала обов'язковість електронних касових апаратів, середній бізнес був змушений понести витрати на обслуговування та покупку даного обладнання.

У 2012 році Законом №4014-VI ставки єдиного податку було змінено, а саме для платників 2-4 груп, максимальний розмір ставки єдиного податку становив 5% (підвищено на 2% порівняно з 2011 роком).

Також у 2012 році було збільшено показник обсягів доходів, за яким можна було перебувати на спрощеній системі оподаткування, безумовно, дане нововведення позитивно вплинуло на розвиток середнього бізнесу, адже

багато підприємців змогли перейти на спрощену систему оподаткування та зменшити податкове навантаження.

Ще однією зміною було зниження ставки податку на прибуток на 2% порівняно з попереднім роком, у 2012 році ставка податку становила 21%.

У 2013 році вагомих змін у податкове законодавство України, що вплинули на середній бізнес введено не було. Однак деякі зміни полегшили життя підприємців, наприклад з жовтня 2013 року підприємцям не потрібно було інформувати податковий орган про закриття та відкриття банківських рахунків, така інформація передавалася до податкового органу самим банком. Також у 2013 році було зменшено ставку податку на прибуток до 19%.

Однак попри велику кількість змін до Податкового кодексу у період з 2010-2013 року, податкове навантаження на підприємства середнього бізнесу та рівень тіньової економіки залишається великим.

Ряд важливих змін, що вплинули на середній бізнес було внесено до Податкового кодексу України у 2014 році, а саме:

- було анульовано сертифікат ПДВ та свідоцтво платника єдиного податку, що значно спрощувало процедуру реєстрації для підприємців;
- планувалося зменшення ставки податку на прибуток до 16%, однак суттєвого зниження ставки не відбулося, та у 2014 році ставка податку становила 18%;
- введення зниженої ставки ПДВ у розмірі 7% для фармацевтичних препаратів і виробів медичного призначення;
- запроваджено податок на нерухомість;
- запроваджено електронну систему подання звітності;
- нова система розрахунку єдиного соціального внеску, яка залежала від розміру заробітної плати працівника [27].

З 1 січня 2015 року введена в дію податкова реформа, за якої скорочується кількість податків та зборів з 23 до 9, удосконалено процедуру відшкодування ПДВ, знижено фіскальне навантаження на заробітну плату, збільшено ставки єдиного податку спрощеної системи оподаткування,

реалізовано захист податкового кредиту, змінено максимальний розмір доходів для підприємців 3-ї групи оподаткування з 20 млн. до 5 млн. тощо [28,29].

Після реформування податкової системи відбулося зменшення податкового навантаження на підприємства середнього бізнесу, електронна система подання звітності забезпечила поступове виведення доходів середнього бізнесу з «тіні».

Протягом 2016-2017 років було прийнято декілька законопроектів, а саме: Законопроекти №5368, №5132, №5130, №5131, що покращили адміністрування податків та посилили податковий контроль наступними змінами:

- запровадження повноцінного електронного кабінету платника податків;
- запровадження ведення єдиної бази індивідуальних податкових консультацій;
- уточнено порядок розрахунку обмеження при виплаті процентів нерезидентам, які є пов'язаними особами з платником податку на прибуток;
- уточнення положення щодо уникнення подвійного врахування при визначенні фінансового результату;
- удосконалення механізму застосування штрафних санкцій;
- застосування нульової ставки ПДВ на окремі операції.

У 2018 році ряд змін, згідно із законом «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2018 році», вплинули на збільшення сектору середнього бізнесу в Україні. Перш за все це пов'язано зі збільшенням порогу віднесення бізнесу до великих платників податків до 50 млн. євро. Як зазначають у Державної Фіскальної Служби, кількість великих платників скоротилась до 1364 з 2594 підприємств, які мали цей статус до кінця 2017 року [30].

У 2019 році наступні зміни податкового законодавства посилили податкове навантаження на середній бізнес:

- нова система розрахунку податку на додану вартість;
- збільшення ставки оподаткування дивідендів з 5 до 9%;
- введення розширеного режиму спрощеної системи оподаткування,

що покращило розвиток малих підприємств, однак не середніх.

У 2020-2021 році відбулася нова податкова реформа, що посилила адміністрування податків та контроль їх сплати, шляхом створення Апеляційної ради з питань розгляду скарг платників податків, запровадження нової звітності з трансферного ціноутворення, також було збільшено тривалість податкових перевірок та розмірів штрафів за некоректне або несвоєчасне подання фінансової звітності.

Значних змін податкова система України зазнала у 2022 році з введенням військового стану в країні.

За дослідженням Богів О., першим «пакетом» податкової реформи Законом України № 2118-ІХ від 03.03.2022 р. змінами до Податкового кодексу України були прийняті безпрецедентні податкові дерегуляції, а саме:

- звільнення платників податків від відповідності у разі відсутності можливості своєчасно виконати свій податковий обов'язок щодо дотримання термінів сплати податків та зборів, подання звітності (з обов'язковим виконанням таких обов'язків протягом шести місяців після припинення або скасування воєнного стану); зупинення податкових перевірок; зупинення перебігу строків для платників податків та контролюючих органів тощо. Широкі податкові дерегуляції були запроваджені на початку березня 2022 р. без урахування територіального принципу. Ставали відомі випадки, коли платники податків у далеких від лінії фронту регіонах тилу почали зловживати ними [31].

Наступні зміни до Податкового кодексу України були внесені такими законами:

- Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану» №2260-IX від 12.05.2022 року. Закон передбачає поступове скасування наданих пільг.

- Закон України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» №2115-IX від 03.03.2022 року, зміни до якого вносились 19.07.2022 року, 27.07.2022 року, 04.11.2022 року та 01.12.2022 року, основними положеннями даного Закону є:

1. фізичні особи, фізичні особи - підприємці, юридичні особи, крім тих, які наділені бюджетними повноваженнями згідно із законодавством, подають облікові, фінансові, бухгалтерські, розрахункові, аудиторські звіти та будь-які інші документи, подання яких вимагається відповідно до норм чинного законодавства в документальній та/або в електронній формі, протягом трьох місяців після припинення чи скасування воєнного стану або стану війни за весь період неподання звітності чи обов'язку подати документи;

2. у період дії воєнного стану або стану війни, а також протягом трьох місяців після його завершення до фізичних осіб, фізичних осіб - підприємців, юридичних осіб не застосовується адміністративна та/або кримінальна відповідальність за неподання чи несвоєчасне подання звітності;

3. особи, які не мають фізичної можливості протягом строку подати звітність чи документи у зв'язку з безпосередніми наслідками їх участі у бойових діях, звільняються від адміністративної та/або кримінальної відповідальності та подають звітність чи документи протягом одного місяця з дня закінчення наслідків, які унеможлилювали їх подання;

4. у період дії воєнного стану або стану війни, а також протягом трьох місяців після його припинення чи скасування особи, відповідальні за своєчасне і у повному обсязі подання та оприлюднення фінансової звітності, звільняються від відповідальності за порушення строків оприлюднення річної фінансової звітності та річної консолідованої фінансової звітності разом з

відповідними аудиторськими звітами, звітом про управління, консолідованим звітом про управління, звітом про платежі на користь держави та консолідованим звітом про платежі на користь держави, складення та оприлюднення яких передбачено законодавством [32,33].

Зміни відбувались і у податковому регулюванні, зокрема, щодо окремих пільг з оподаткування під час дії воєнного стану.

11.04.2023 року було прийнято Проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо звільнення від сплати екологічного податку, плати за землю та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за знищене чи пошкоджене нерухоме майно» №7632 від 3 серпня 2022 року. Закон змінює, зокрема, правила оподаткування нерухомого майна, відмінного від земельної ділянки, справляння плати за землю, земельного податку, орендної плати, екологічного податку у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України та проведенням бойових дій на території України [34].

З проведеного дослідження бачимо, що податкова системи України змінюється з початку здобуття незалежності країни і дотепер.

Наразі, реформуючи податкову систему України, державні системи намагаються визначити оптимальні межі податкового навантаження, котрі б задовольнили фінансові інтереси держави та були помірними для суб'єктів підприємництва, адже регулювання та оптимізація податкового навантаження є показником ефективності податкової системи.

Загалом, можна сказати, що реформування податкового законодавства протягом історії розвитку України позитивно вплинуло на розвиток середнього бізнесу, однак в розрізі років, бачимо, що покращення суттєво відчулося після податкової реформи у 2014 році (рис. 2.1).

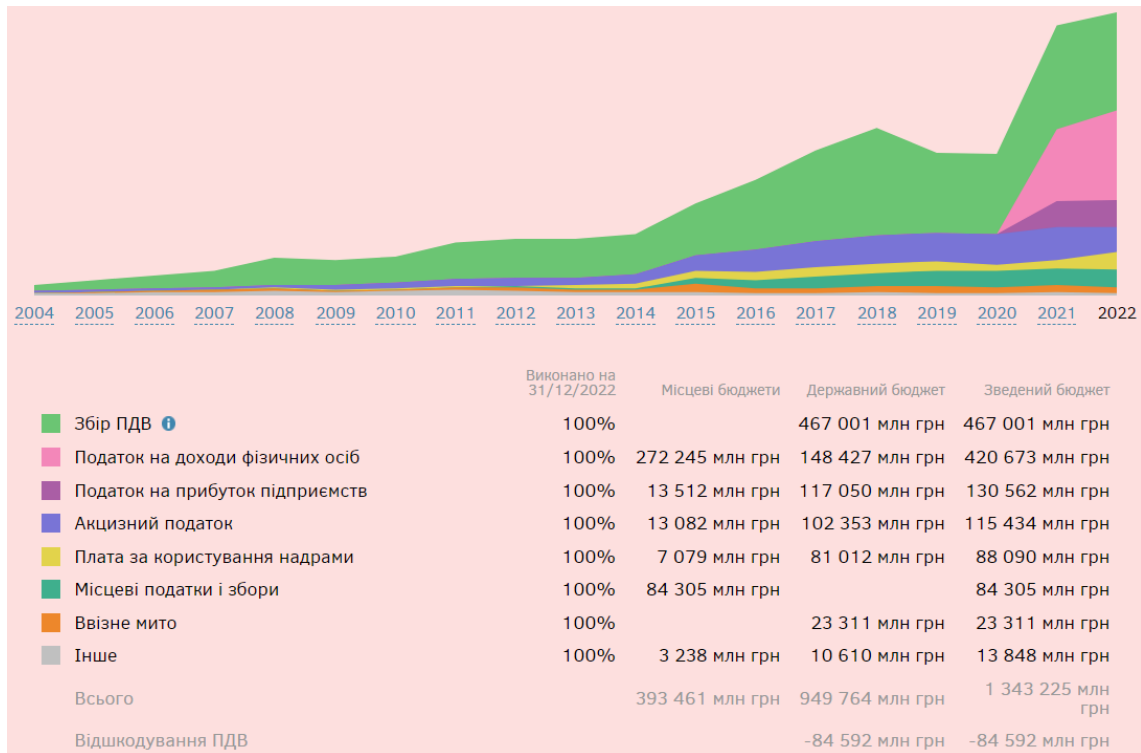

Рисунок 2.1 Податкові надходження до бюджету України 2004-2022 рр.
Джерело: [35]

З рис. 2.1 бачимо, що позитивні зміни системи оподаткування в Україні почалися з 2010 року, це пов'язано з прийняттям Податкового кодексу, однак запровадження даного документу не вплинуло на стрімке збільшення надходжень до бюджету України, а отже і на розвиток середнього бізнесу. Це пов'язано з недосконалістю Податкового кодексу. У період з 2010-2014 років нестрімкий розвиток системи оподаткування, поступове збільшення податкових надходжень до бюджету пов'язане з проведеними реформами та змінами внесеними до Податкового кодексу дослідженими у цьому розділі. Завдяки проведеній податковій реформі у 2014 році прослідковуємо покращення системи оподаткування та збільшення податкових надходжень до бюджету у період з 2014-2018 рр.

Податкова реформа 2014 року, за дослідженням даного розділу, зменшила податкове навантаження на підприємства середнього бізнесу, та завдяки запропонованим пільгам та нововведенням середній бізнес почав поступово «оживати». Як вже розглядалося дана реформа зменшила сектор тіньової економіки в країні, що в свою чергу збільшило податкові

надходження до бюджету та посприяло розвитку середнього бізнесу в подальшому. У період 2018-2020 рр. через підвищення ставок оподаткування та збільшенню податкового навантаження на підприємства середнього бізнесу, прослідковуємо зменшення податкових надходжень до бюджету України.

Підвищення ставок та запропоновані нововведення, зокрема щодо податку на додану вартість, послугувало ухиленням від сплати податків деякими підприємствами. Однак після податкових змін введених 2020-2021 рр., котрі стосувалися посиленню податкового контролю, бачимо стрімке збільшення податкових надходжень до бюджету України. На основі проведеного аналізу доречним буде запропонувати наступні етапи розвитку оподаткування середнього бізнесу (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 - Етапи розвитку податкового законодавства середнього бізнесу 2005-2023 рр.

Етап	Роки	Назва	Тенденції
I	2005-2010	Криза податкової системи	Відсутність сталого законодавства та належного податкового контролю
II	2010-2015	Реформування податкової системи	Покращення податкового контролю та адміністрування податків, зміна податкових ставок
III	2015-2021	Удосконалення податкової системи	Визнання середнього бізнесу пріоритетною галуззю економіки, посилення податкового контролю та покращення адміністрування податків
IV	2021-2023	Оптимізація воєнного часу	Надання пільг підприємцям, зменшення ставок оподаткування, запровадження нових технологій

Складено автором на основі власних досліджень, проведених в пп.2.1. даної роботи

2.2 Аналіз системи оподаткування середнього бізнесу в Україні

Податкові відносини підприємств з державою займають значне місце в «житті» кожної країни. Розвиток середнього бізнесу і створення сприятливого середовища для нього є одним з пріоритетів держави, оскільки «розв'язаність ринку» не завжди дозволяє забезпечити необхідні та рівні умови. Таким чином першочерговим завданням держави, у контексті розвитку середнього бізнесу, є забезпечення таких умов, шляхом створення та удосконалення податкової системи та забезпечення її ефективності.

Ефективність податкової системи досліджувало багато науковців, серед яких: Федосов В., Суторміна В., Андрущенко В., Юрій С., Крисоватий А., Іванов Ю., Кошук Т., Єфименко Т. тощо.

Юрій С. визначає ефективність податкової політики як дієвість обраних інструментів податкової політики на визначеному проміжку часу, впродовж якого відбувається реалізація такої політики та вона має задовольняти ці інтереси [36].

Єфименко Т. у своєму дослідженні зазначає: «Податкова політика держави може істотно впливати на ефективність господарювання, умови реалізації суспільного продукту, пропорції відтворення, розвиток продуктивних сил, темпи нагромадження капіталу, соціальну стабільність у суспільстві. Складність податкової політики полягає у поєднанні стабільності протягом конкретного податкового періоду і еластичності на більш тривалому відрізку часу з тим, щоб забезпечувалась можливість своєчасного врахування зміни методів оподаткування при конкретних змінах у процесі соціального і економічного розвитку. Оптимальне сполучення критеріїв стабільності та еластичності сприяє встановленню нормальних податкових відносин платників податків і держави, що позитивно впливає на економічний розвиток і соціальний стан суспільства» [38].

Вищезазначені науковці приходять до спільно знаменника визначаючи критерії оцінки ефективності податкової системи та найголовнішими визначають такі: справедливість, відповідність принципам оподаткування, зрозумілість та чіткість сплати податків, достатність (забезпеченість дохідної частини бюджету), стабільність (незмінність податкової системи), прозорість, стимулювання до ділової активності.

Крисоватий А. у своєму дослідженні стверджує, що найважливішими показниками фіскальної ефективності податкової політики є збирання бюджетних доходів, виконання бюджетних зобов'язань, управління бюджетним дефіцитом і державним боргом. З урахуванням результативності діяльності виконавчої влади з реалізації зазначених напрямів може бути дана кількісна оцінка ефективності податкової політики. Критеріями ефективності податкової політики за цим напрямом можуть бути:

- рівень збирання бюджетних доходів у цілому і податків зокрема;
- рівень виконання планових і прогнозних показників податкових надходжень і бюджетних зобов'язань;
- величина бюджетного дефіциту, параметри та швидкість зростання державного боргу;
- обсяг фінансових ресурсів, що спрямовуються на обслуговування державного боргу;
- ступінь виконання законодавчих і прирівняних до них актів про оподаткування;
- величина бюджетної заборгованості внаслідок наявної несплати податкових зобов'язань;
- величина простроченої заборгованості бюджетних установ через їхнє недофінансування тощо [39].

Критеріями стратегічної економічної ефективності податкової політики є динаміка основних макроекономічних показників у зіставленні з окресленими структурними пріоритетами:

- динаміка ВВП та обсягів виробництва;

– темпи економічного зростання і збільшення прибутків і активів суб'єктів господарювання;

– рівень зайнятості та величина реальних доходів населення та ін.

Ефективна система оподаткування в країні забезпечує економічну активність середнього бізнесу, що у свою чергу впливає на інвестиційну привабливість країни в цілому, рівень зайнятості та доходів населення.

Мельник М. та Мединська Т., провівши регресійний аналіз залежності інвестиційних процесів в Україні від податкових чинників, формулюють такі твердження:

1. збільшення податкових надходжень до бюджету свідчить про покращення та стабілізацію інвестиційної ситуації в Україні, а отже, сприяє збільшенню залучення іноземних інвестицій;

2. стабільна робота на вітчизняному ринку, платіжна податкова дисципліна, яка супроводжується приростом податкових надходжень до бюджету, – сприяє приросту іноземних інвестицій;

3. підвищення податкових стягнень негативно впливає на інвестиційні можливості вітчизняних підприємств;

4. підвищення податкового навантаження негативно впливатиме на приплив іноземних інвестицій в Україну;

5. підвищення суми наданих пільг підприємствам з податку на прибуток зумовить збільшення інвестицій [41].

Проведемо аналіз впливу змін оподаткування середнього бізнесу та інвестиційної активності упродовж 2010-2022 років, а саме дослідимо зв'язок між оподаткуванням середнього бізнесу, надходженням в Україну іноземних та капітальних інвестицій упродовж 2010-2022 років.

Для аналізу використовуємо дані Міністерства Фінансів України та Державної Служби Статистики, а саме: суми податкових надходжень до бюджету України від середнього бізнесу, суми капітальних та іноземних інвестицій (табл. 2.2). Аналізуючи дослідження науковців, зазначимо, що

питома вага середнього бізнесу від усіх податкових надходжень до бюджету становить 32,5%.

Таблиця 2.2 - Оподаткування середнього бізнесу та інвестиційна активність

Рік	Податкові надходження від сектору середнього бізнесу млн. грн.	Капітальні інвестиції млн. грн.	Прямі іноземні інвестиції млн. грн.
2010	59579,2	1937,089	43845
2011	80463,68	2565,835	49463,801
2012	86418,88	2770,912	50233,92
2013	85589,76	2837,341	30128,952
2014	92876,8	2804,554	11227,2432
2015	139841,6	4334,225	96072
2016	174778,24	4324,071	97980
2017	220523,52	6126,758	43248,625
2018	254001,92	7227,975	40757,178
2019	216815,04	6729,238	40811,4
2020	214470,4	5650,634	21660
2021	409835,84	-	32496,4
2022	429832	-	30587

Джерело: розроблено автором на основі [42,43]

Для того, аби проаналізувати вплив оподаткування на інвестиційну активність необхідно визначити темп зростання, що розраховується як відношення абсолютного приросту до попереднього чи початкового рівня.

(2.1)

$$T_{\text{росту}} = \frac{ВНП_{\text{поточного року}}}{ВНП_{\text{попереднього року}}} \cdot 100 \%$$

Результати розрахунків за формулою 2.1 відображені у табл. 2.3.

Таблиця 2.3. - Темпи зростання податкових надходжень сектору середнього бізнесу (СБ), капітальних (КІ) та прямих іноземних інвестицій (ПІІ) за 2010-2021 рр.

Рік	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2021	2022
СБ	35%	7%	-1%	9%	51%	25%	26%	15%	-15%	-1%	91%	5%
КІ	32%	8%	2%	-1%	55%	0%	42%	18%	-7%	-16%	-	-
ПІІ	13%	2%	-40%	-63%	756%	2%	-56%	-6%	0%	-47%	50%	-6%

Джерело: розроблено автором на основі [42,43]

На основі отриманих даних побудуємо графік темпів зростання податкових надходжень сектору середнього бізнесу, прямих іноземних та капітальних інвестицій (рис.2.2).

Рисунок 2.2 Темпи інвестиційної активності

Джерело: складено автором на основі власного дослідження

З проведеного аналізу бачимо, що поступове зростання до бюджету податкових надходжень починає зростати з 2010 до 2022 року (табл. 2.2), це пов'язано з прийняттям у 2010 році Податкового Кодексу України та змінами законодавства, розглянутими в п.п. 2.1, упродовж цього часу. З рис. 2.2 бачимо, що найбільші обсяги прямих іноземних інвестицій спостерігались впродовж 2013-2015 років, 89% таких інвестицій було спрямовано до підприємств реального сектору. Дані зміни інвестиційної активності пов'язані

з II етапом розвитку податкового законодавства середнього бізнесу (див. табл. 2.1), адже саме в цей час податкова система України зазнавала реформування, що позитивно вплинуло, і на податкові надходження від сектору середнього бізнесу, і на інвестиційну активність. У 2016 – 2019 роках спостерігалося поступове наростання чистого притоку іноземних коштів, але в менших обсягах, ніж напередодні кризи. В 2016 році прослідковуємо відтік коштів. Варто зазначити, що за період 2010-2022 років капітальні інвестиції залишаються досить стабільними, однак також реагують на зміни податкового законодавства, як от у 2014 році, адже порівняно з 2013 роком їх частка суттєво зросла. Зміни податкового законодавства за цей період, розглянуті у п.1 Розділу 2, безпосередньо пов'язані зі зростанням/зменшенням обсягів іноземних інвестицій, так як зміни були пов'язані з посиленням податкового контролю та покращенню адмініструванню податків, що у свою чергу призвело до збільшення податкових надходжень до бюджету держави, однак частота змін і нестабільність податкової системи негативно вплинули на залучення іноземного капіталу, тож можемо стверджувати, що рис. 2.2 може певною мірою відобразити нестабільність податкового законодавства середнього бізнесу. У 2020-2021 роках спостерігаємо збільшення податкових надходжень та зростання частки іноземних інвестицій. За регресійним аналізом Мельник М. та Мединська Т. можемо стверджувати, що збільшення податкових надходжень до бюджету сприяє збільшенню обсягів іноземних інвестицій. У 2021 році чистий притік прямих іноземних інвестицій продовжив зменшився, зокрема це пов'язано з загостренням політичної ситуації у країні. Загалом найбільші обсяги операцій надходжень прямих іноземних інвестицій здійснювались через Кіпр, Нідерланди, Швейцарію та Австрію.

Ефективним засобом досягнення цілей бюджету в контексті рівня податкових надходжень є податкове адміністрування, його ефективність напряму впливає на обсяги надходжень від сплати податків до бюджету. Від достатнього доходу держави залежить стан державних фінансів та здатність

держави фінансувати виробництво послуг. Ефективне податкове адміністрування не тільки забезпечує достатню дохідність бюджету, але й сприяє покращенню взаємозв'язків держави та платників податків.

Провівши аналіз наукової літератури, можемо визначити наступні напрямки адміністрування податків: облік платників податків, облік надходження податків, роз'яснення податкового законодавства, прогнозування податкових надходжень та їх аналіз, податкових надходжень, впровадження нових технологій.

В Україні питання адміністрування податків середнього бізнесу досить актуальне, адже основна проблема сектору середнього підприємництва, що робить його досить неоднозначним з фіскальної точки зору, - це сегментованість за режимами оподаткування. Дана проблема у свою чергу, призводить до штучного подрібнення бізнесу. Це призводить до відсутності належної корпоратизації малого та середнього бізнесу, що є одним із чинників більш динамічного росту ВВП України.

Забезпечення ефективного адміністрування оподаткування середнього бізнесу також як ніколи актуальне від початку повномасштабного вторгнення в Україну РФ. Адже в першу чергу постраждав саме середній бізнес.

Провівши дослідження, можемо стверджувати, що початку повномасштабного вторгнення РФ саме середній та малий бізнес був найбільшим роботодавцем та забезпечував близько 75% робочих місць в Україні, втім протягом перших тижнів війни багато підприємств у різних галузях припинили свою роботу частково або повністю. Також перші тижні повномасштабного вторгнення мали такі наслідки для підприємств малого та середнього бізнесу:

- втрата частини персоналу;
- зменшення попиту на товари і послуги;
- пріоритетність (втрати індустрії розваг, медіа, реклами, а також таких галузей як будівництво, що потребують довгострокового планування);
- порушення логістичних ланцюгів;

- зниження прибутків через інфляцію;
- блокування податкових накладних.

Для стабілізації ситуації законодавство України надало досить широкий перелік пільг та допомоги, серед яких: податкові кредити за нижчими ставками, одноразова допомога у розмірі 6 500 грн., зниження регуляторного навантаження тощо.

Перелік змін, внесених до податкового законодавства за час повномасштабного вторгнення досить широкий, однак найважливішим було зниження ставки податку для окремих категорій платників податків. Зокрема фізичні особи підприємці 1-ї та 2-ї груп, які є платниками єдиного податку, могли не сплачувати єдиний податок, а також звільнялися від обов'язку сплачувати ЄСВ за себе. Фізичні особи 3-ї групи за бажання могли сплачувати єдиний податок у розмірі 2%. Що не скажеш про великі підприємства, котрі не відчували послаблення.

Також середній бізнес зазнав значних втрат восени та взимку 2022 року, за дослідженням Advanter Group у листопаді, через відключення електроенергії втрати бізнесу в щоденному обігу становили близько 28%. На відміну від великих підприємств середній та малий бізнес не міг у достатній кількості забезпечити підприємства генераторами тощо та зазнавав втрат.

На жаль, навіть до повномасштабного вторгнення, податкове адміністрування середнього бізнесу не було ефективним, а після 24 лютого першочерговим завданням було не покращити ефективність, а зберегти. Відтак у рейтингу Paying Taxes-2020 року, який оцінює простоту сплати податків в 190 країнах світу, Україна опустилася на 11 позицій і посіла 65-е місце порівняно з 2019 роком. Незадовільна позиція в даному рейтингу перш за все зумовлена активним покращенням податкового адміністрування в інших країнах та запровадження нових технологій, що полегшують сплату податків. Наразі автоматизація та максимальне спрощення податкових процедур є пріоритетом кожної держави. Відтак, Україні поки що не вдається покращити умови ведення середнього бізнесу, за даними PWC Україна,

підприємства середнього бізнесу витрачають надто багато часу на податковий облік, що в середньому становить 328 годин на рік, це вдвічі більше ніж у розвинених країнах. Також Україна займає незадовільну позицію в рейтингу тривалості врахування ПДВ та посідає 176 місце з 190, в той час як наприклад Туреччина, скасувавши ПДВ на капітальні інвестиції, позбавила бізнес необхідності витрачати час на його відшкодування та у 2019 році піднялася на 60 сходинок у рейтингу з 80 на 20 позицію [44].

Зважаючи на велику кількість змін податкового законодавства середнього бізнесу, проаналізуємо стан суб'єктів середнього підприємництва на прикладі компанії ТОВ «Універсальні Платіжні Рішення», а саме як зміни законодавства на кожному етапі розвитку оподаткування середнього бізнесу (табл. 2.1) вплинули на сплату податку на прибуток підприємства. Досліджуване підприємство функціонує з 2012 року, дані щодо оподаткування підприємства узяті з незалежних аудиторських звітів, розміщених на сайті компанії ТОВ «Універсальні Платіжні Рішення» у секції «Фінансова звітність», починаючи з 2014 року. Дані для аналізу представлені у табл. 2.4.

Таблиця 2.4 - Обсяг надходжень податку на прибуток за 2005-2022 рр.

Етап	Роки	Сума податку на прибуток тис. грн
I	2005-2010	-
II	2014-2015	198
III	2015-2020	6 184
IV	2020-2023	6 154

Джерело: складено автором на основі [45]

На основі отриманих даних побудуємо діаграму обсягів надходжень податку на прибуток до бюджету від підприємства ТОВ «Універсальні Платіжні Рішення» у 2014-2023 роках (рис. 2.3).

Рисунок 2.3 Сплата податку на прибуток ТОВ «УПР» 2014-2023 рр.

Джерело: складено автором на основі власного дослідження

Відповідно до проведеного дослідження, бачимо (рис.2.3), збільшення обсягів податкових надходжень до бюджету після проведення податкової реформи у 2014-2015 рр. Хоча саме в цей період підприємство сплатило незначну суму податку на прибуток 198 тис. грн, порівняно з наступними роками 6 184 тис. грн. і 6 154 тис. грн., однак саме зміни цього періоду вплинули на зростання дохідної частини бюджету у майбутньому. Також різке підвищення сплачуваного податку пов'язане з низкою пільг для середнього бізнесу, що були надані саме через нестабільну геополітичну ситуацію в країні у 2014 році. Серед таких пільг було наприклад відстрочення податкових зобов'язань, тож цим і пояснюється доволі велика різниця у сплаті податку між роками, адже відстрочений податок у 2015 році був сплачений у 2016. Нестабільність податкового законодавства пов'язана з невизначеністю переліку заходів та термінів їх впровадження, неможливо достовірно оцінити ефект впливу економічної та політичної ситуації на ліквідність і дохід підприємства, стабільність і структуру операцій з контрагентами. III етап розвитку системи оподаткування середнього бізнесу в цілому був ефективним у розрізі податкових надходжень до бюджету податку на прибуток, однак досліджуване підприємство стикнулося з низкою проблем, що стосуються

адміністрування податків. Адже підприємство витратило багато часу на складання та подання фінансової звітності, що не є ефективно. Також посилювався податковий контроль, однак після реформування податкового законодавства кількість перевірок стала більш визначеною та структуризованою. IV етап Оптимізації воєнного часу більше був націлений не на збільшення дохідної частини бюджету від оподаткування, а на її утримання, адже шоківі події 2021-2022 року, а саме Covid-19 та повномасштабне воєнне вторгнення РФ, значною мірою відобразились на підприємствах не тільки середнього бізнесу, бізнесу в цілому. Досліджуване підприємство стикнулося в першу чергу з проблемою верифікації та ідентифікації клієнтів, а також з укладанням нових договорів, адже після 24 лютого підприємство не могло функціонувати у звичайному режимі (офлайн) та потребувало досконалих ІТ програм та сервісів, щоб здійснювати своє функціонування. Підписання договорів стало неабиякою проблемою, адже люди знаходилися у різних кінцях світу і передавати документи фізично змоги не було, тим паче з ускладненням логістики в Україні через окупацію територій та обстрілів, а безпечних ресурсів для передачі конфіденційної інформації підприємство не мало. Вирішення даного питання потребувало затрат часу та неабияких грошових витрат, що у свою чергу вплинуло на прибуток підприємства. Підприємство було змушене скоротити штат працівників, аби збалансувати доходи та витрати. Звісно ці проблеми вплинули на дохід компанії, що значною мірою скоротився, а отже комплексно це вплинуло на податкові надходження до бюджету.

З жовтня 2022 року РФ регулярно завдає нищівні ракетні удари майже по всій території України, влучання ракет в об'єкти критичної інфраструктури призвели до регулярних відключень електроенергії. В таких умовах виникає значний ризик фізичного пошкодження активів та відсутність доступу до них, а також ризик знецінення активів через зменшення суми очікуваного відшкодування. Витрати на підтримку операційної діяльності підприємства в надзвичайних умовах суттєво вплинули на забезпечення робочих місць та на

дохід, що у свою чергу послугувало зменшенням податкових надходжень від сектору середнього бізнесу до бюджету.

Слід зазначити, що за рейтингом легкості ведення бізнесу Doing Business, Україна в 2019 році займала 71-місце, за дослідженням Україна упродовж 2014-2018 років піднялася на 24 позиції в рейтингу. За останніми даними станом на 2020 рік Україна займає 64 сходинку, що на 7 позицій вище попереднього року. Тож прослідковувалась позитивна тенденція щодо легкості ведення бізнесу в Україні [46].

Наразі, вплив війни на середній бізнес в Україні суттєвий. Надані пільги суб'єктам підприємництва розглянуті в п.1 Розділу 2, звісно мали свій вплив, однак велика кількість підприємств середнього бізнесу припинили своє функціонування через зруйновану інфраструктуру. Це вплинуло на дохід підприємства і надані пільги державою були досить несуттєвими порівняно з втратами підприємства. Перш за все, це стосується суб'єктів середнього бізнесу, що безпосередньо функціонували на окупованих наразі територіях та прифронтових зонах. Варто зазначити, що наданими пільгами держава все ж допомогла підприємствам, котрі знаходилися на іншій території України, пільгові ставки оподаткування, податкові кредити та лояльне ставлення до бізнесу зробили свою справу, і навіть у найскладніші часи (періоди масштабних обстрілів взимку та відключення електроенергії) підприємства функціонували та виробляли продукцію.

На сьогоднішній день спостерігаємо незначне покращення ситуації, однак аби не тільки втримати прибуток від оподаткування середнього бізнесу, а й посприяти його розвитку, держава має забезпечити відповідні умови, що наразі (до закінчення воєнного часу в країні) мало ймовірно.

Загалом зміни податкового законодавства України впродовж 2010-2023 років, розглянуті в п.1 Розділу 2, позитивно вплинули на розвиток середнього бізнесу, суперечливість деяких нормативно-правових актів та неефективність адміністрування податків є негативними чинниками у розвитку сектору

середнього бізнесу, тож реформування та удосконалення податкова система так само потребує.

2.3 Проблеми та виклики оподаткування середнього бізнесу в Україні

Провівши дослідження у п.2. Розділу 2, бачимо, що оподаткування середнього бізнесу в Україні має низку проблем, а саме:

- недосконалість та нестабільність законодавства;
- неоптимальна податкова структура;
- складність процедури оподаткування;
- контроль справляння податків;
- ухилення від сплати податків;
- надмірні витрати часу на подання та складання фінансової звітності;
- витрати на адміністрування окремих податків вищі, ніж доходи бюджету, отримані під час їх збирання.

На думку Маршука М.: «Ефективність податкової системи значною мірою залежить від сприйняття її українськими платниками податків. Навіть за умови високої ефективності та дієвості податкових органів вони зможуть здійснити перевірку лише невеликої частки загальної кількості платників. Якщо більшість платників податку не поважатимуть податкової системи, вона не зможе виконувати свою головну функцію – забезпечувати надходження податків до бюджету. А коли така система зрозуміла та справедлива, вона користуватиметься повагою платників податків» [47].

Тож складеність та закономірність дій органів влади, чіткі нормативно правові акти та справедливий податковий контроль, на нашу думку, забезпечить повагу до податкової системи, що у свою чергу призведе до

зменшення пошуків підприємцями шляхів ухилення від сплати податків та збільшить дохідну частину бюджету.

Перш з все це необхідно для економічного зростання в країні, котре визначається продуктивністю її виробничого сектора.

У багатьох високорозвинених країнах велика частка продукції виробляється середніми підприємствами – важливою частиною їхньої ринкової економіки. Наприклад, частка середнього бізнесу у ВВП Великої Британії становить 50-53%; Німеччини – 50-54%, США – 52-55%; Італії – 57-60%; Франції – 63-67%. Отже, до 50-60 відсотків державних доходів залежить від сектору середнього бізнесу. Таким чином, чим вища частка середнього бізнесу в економіці, тим вища продуктивність може бути потенційно реалізована в цьому секторі.

На розвиток малого та середнього підприємництва значною мірою впливає рівень оподаткування, його адміністрування та дотримання: чим вища ставка податку або чим більше зусиль докладається для виконання податкових вимог, а також для перевірки того, як ці вимоги виконуються, тим нижчими є ініціативи для успішної роботи сектору середнього бізнесу.

Головною метою кожної податкової політики має бути підтримка складного балансу між податковою ставкою, витратами на дотримання законодавства, адмініструванням податків та економічним розвитком. Держава має забезпечити не тільки довірливі стосунки між платниками податків і органами влади, але й ефективний та справедливий податковий контроль, аби сплачувати податки було вигідніше, аніж ухилятися від їх сплати.

Варто зазначити, що в Україні не надто великі ставки податків порівняно з країнами Європейського Союзу (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 - Ставки податків в окремих країнах ЄС та Україні

Країна	ПДФО	Податок на прибуток	ПДВ
Франція	Прогресивна (5-ти ступенева) від 14% (для окремих виплат від 0) до 45%, депозити і дивіденди 12,8%	31% МСП-15%	20%
Німеччина	Прогресивна (5-ти ступенева) від 14% (для окремих виплат від 0) до 45%, депозити і дивіденди 25%	29,89%	19%
Іспанія	Прогресивна (5-ти ступенева) від 9,5% (для окремих виплат від 0) до 22,5%, депозити і дивіденди 19%	25%	21%
Угорщина	15%, депозити і дивіденди 15%	9%	27%
Польща	Прогресивна (2-х ступенева) 18% і 32%, депозити і дивіденди 19%	19% МСП -15%	23%
Румунія	10%, депозити 10%, дивіденди 5%	3%	20%
Словаччина	Прогресивна (2-х ступенева) 18% і 25%, депозити 19% і дивіденди 7%	21%	20%
Україна	18%, депозити 18%, дивіденди 9%	18%	20%

Джерело: побудовано автором на основі [48]

Однак, попри прийнятний рівень податкових ставок, прослідковується залежність бюджетних доходів від споживання імпортованих товарів. Безумовно це пов'язано з низькою конкурентоспроможністю (ціновою та якісною) українських товарів на внутрішньому ринку. Не виключено також схеми оптимізації оподаткування середнього бізнесу, що використовуються за рахунок імпортного податку на додану вартість.

За дослідженнями Фонду Демократичної ініціативи на сьогоднішній день існують такі довгострокові проблеми існування та розвитку середнього бізнесу, що потребують вирішення:

1. Зміни у податковій політиці. Непередбачуваність вектору державної політики та надмірна частота зміни регулювань, що у свою чергу ускладнює ведення бухгалтерського обліку та адміністрування податків;

2. Невизначеність економічної політики уряду. Підприємцям важко прогнозувати ризики своєї роботи;

3. Розрив в оподаткуванні різних категорій платників податків. Актуальним лишається питання щодо високих податків, які сплачують працівники, що працюють за трудовим договором (18% ПДФО, 1,5% військовий збір та 22% ЄСВ). Зі зниженням єдиного податку для фізичних осіб підприємців та надання можливості не сплачувати ЄСВ різниця в оподаткуванні підприємців та найманого працівника лише зросла, що стимулюватиме підприємства та працівників вдаватися до «оптимізації податків». Велика різниця в обсягах оподаткування між різними категоріями платників податків призводить до кризи росту підприємств. Зокрема, поширеними є випадки, коли підприємство створює мережу фізичних осіб підприємців, аби не ставати платником ПДВ, адже тоді обсяг оподаткування істотно зростає. Такі шляхи «оптимізації податків» перешкоджають розвитку брендів та створюють адміністративне навантаження на самих підприємців. Проблема більш поступового зростання оподаткування на різних етапах розвитку підприємства потребує вирішення.

4. Верховенство права. Ситуація з верховенством права в країні безпосередньо впливає на економічний розвиток, стимулюючи ділову активність, інвестиційну привабливість країни тощо [49].

Український досвід розвитку та реформування системи оподаткування середнього бізнесу за понад двадцять років показує, що ідеальних моделей не буває. У той же час будь-які унікальні рішення неминуче створюють нерівність і можливості для зловживань. Існуючі податкові режими знижують стимули розвитку для середніх і великих компаній, оскільки правила оподаткування, звітності та обліку в загальній системі є надто складними, а податкове навантаження вищим. Згідно з дослідженням Міжнародної

фінансової корпорації, витрати на дотримання податкового законодавства для малих підприємств, які працюють за загальною системою оподаткування, значно вищі, ніж для великих, причому різниця у відповідних витратах між малими та великими платниками податків значно вища, ніж у країнах ЄС.

В економіці розвинених країн одночасно функціонують великі, середні та малі підприємства. Сучасна економіка характеризується складним поєднанням різних за масштабами виробництв. З одного боку, це великі підприємства зі значними потужностями та ефектом масштабу, а з іншого – малі підприємства, які отримують вигоди від діяльності в окремих сегментах і задовольняють потреби конкретного споживача.

Сучасні тенденції розвитку науково-технічного прогресу зумовлюють тенденції концентрації виробництва. Великі підприємства мають значні матеріальні, фінансові, трудові та інтелектуальні ресурси. Вони здатні вести масштабні науково-технічні розробки, які визначають технічний прогрес. Це дозволяє великим підприємствам успішно конкурувати як за ціною, так і за швидкістю задоволення якісних потреб споживача, чого не можна сказати про середнє чи мале підприємство. Адже, зазвичай, у таких підприємств не вистачає коштів на інновації тим самим середнім підприємствам важко конкурувати масштабуючи свій бізнес до великого підприємства.

Ефективне функціонування виробництва середнього підприємництва за певних умов господарювання визначається їх перевагами порівняно з великим виробництвом:

1. наближеністю до місцевих ринків збуту та пристосованістю до запитів споживачів;
2. дрібносерійне виробництво, нерентабельне для великих підприємств;
3. виключення додаткових блоків управління та інше.

Дрібному виробництву сприяє диференціація та індивідуалізація попиту, які сьогодні мають вирішальне значення у сфері виробничого та особистого споживання.

Сьогодні перед нашою державою стоїть декілька соціально-економічних проблем:

- наповнення ринку товарами та послугами, які хоче бачити споживач, створення нових робочих місць;
- створення ефективного конкурентного середовища;
- наповнення бюджету та стабільний розвиток економіки.

Вирішення всіх цих проблем може якщо не повністю, то частково сприяти розвитку середнього підприємництва.

РОЗДІЛ 3.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

3.1 Аналіз міжнародного досвіду оподаткування середнього бізнесу

Як і в Україні, в європейських країнах та інших країнах світу сектор середнього бізнесу є важливою складовою економіки країни. Держави намагаються забезпечити підприємцям якнайкращі умови ведення бізнесу, аби забезпечити достатній дохід бюджету.

Мале та середнє підприємство (МСП) визначається в Європейському Союзі як фірма, чисельність працівників якої не перевищує 250 осіб; яка має річний обсяг продажів, що не перевищує 7 млн. (мале підприємство), або 40 млн. (середнє підприємство).

У країнах Європейського Союзу останнім часом кількість підприємців зростає, перш за все це пов'язано з помірним податковим навантаженням та економічною стабільністю, однак не всі європейські країни можуть похвалитися даними перевагами. До найпривабливіших країн для ведення бізнесу в Європейському Союзі відносять: Кіпр, Португалію та Мальту.

На першому місці Кіпр, адже саме у цій країні одні з найнижчих податків, а також багато інших переваг серед яких:

- якісна законодавча система;
- стабільна економіка та політична ситуація;
- найнижчі ставки податків (корпоративний податок – 12,5%, податок на дивіденди по всьому світу – 0%, немає податку на спадщину, дарування та щорічного податку на нерухомість);
- у іноземців є можливість стати податковим резидентом Кіпру всього за 40 днів;

- швидка та зручна процедура реєстрації бізнесу.

Португалія приваблює підприємців середнього бізнесу, перш за все, системою оподаткування, адже держава надає досить багато пільг для підприємців. Зокрема, у Португалії існують вільні економічні зони, а також, подекуди діє найнижча ставка корпоративного податку у Європейському Союзі, що становить лише 5%. Країна входить до ТОП 5 країн у рейтингу легкості ведення бізнесу.

Мальта відома серед підприємців саме унікальною системою оподаткування, хоча у країні ставка корпоративного податку складає аж 35 %, однак у країні діє спеціальна система повернення податку, пройшовши яку, підприємства можуть мінімізувати податкове навантаження до 10%, 5%, а то й до 0%.

Модель оподаткування середнього бізнесу США досліджував Сахаров В.Є. За його дослідженням середній бізнес в США в основному існує в формі одноосібного володіння (sole proprietorship) та партнерств різного типу (наприклад, General Partneship, Limited Partneship, Registered Limited Liability Partnership). Процедура створення компаній в таких формах досить проста. Для заснування, наприклад, одноосібного володіння достатньо отримати ліцензію від місцевих органів влади або органів влади штату та зареєструвати торговельне ім'я. Відносно новим явищем для США стало створення невеликих підприємств в формі компаній з обмеженою відповідальністю (Limited Liability Companies) та корпорацій (Corporations) закритого типу [50].

До основних державних структур, які сприяють розвитку малого та середнього підприємництва, відносяться, перш за все:

1. Комітети з малого бізнесу в Сенаті та Палаті представників Конгресу США;
2. Центр малого бізнесу при Міністерстві торгівлі;
3. Спеціальні підрозділи в інших міністерствах і державних відомствах;
4. Адміністрація у справах малого бізнесу;
5. Торговельна палата;

6. Спеціальні органи підтримки у штатах.

Також у своїй роботі Сахаров В.Є досліджував програми підтримки малого та середнього бізнесу в США, серед таких програм:

– програма гарантованих позик (7(a) Loan Guaranty Program), за якою держава гарантує до 80% позики в сумі до 100 тис. дол. та 75% по позиках більш, ніж 100 тис. дол., наданих малому бізнесу банківськими установами. Отримані за даною програмою кредити, спрямовуються на різні бізнес цілі;

– спеціальні програми гарантованих позик, які спрямовані на фінансування специфічних потреб малого бізнесу. Так, програму CAPLines більшою мірою використовують для фінансування оборотного капіталу компанії, а програму SBA 504 Loan Program – для бізнесового зростання та створення нових робочих місць;

– програми стимулювання розвитку інноваційного малого бізнесу. Вони здійснюються шляхом надання дрібним підприємствам кредитів, дотацій, грантів та шляхом укладання угод на розробку нової продукції і технологій. Найбільш відомою програмою в даної сфері є The Small Business Innovation Research Program;

– програми сприяння експорту малих фірм включають до себе як надання фінансової, так інформаційно#консультаційної допомоги малим підприємствам при здійсненні ними зовнішньо-економічної діяльності. Найбільш відомими з них є програми Export Working Capital Loan та International Trade Loan;

– програми розвитку контрактних відносин між державою та дрібними підприємствами. До них відносяться Prime Contracts Program, Surety Bond Guarantee Program;

– програми для розвитку малих підприємств, створених вихідцями з національних меншин та жінками. Серед них найбільш відомими є Minority Enterprise Development Program, SBA Programs & Services for Women Owned Business;

– програми фінансової підтримки підприємств, що функціонують в несприятливих регіонах чи галузях або опинилися в скрутному становищі внаслідок стихійних лих, конверсії тощо [50].

У Великобританії мале та середнє підприємництво визначаються на основі кількості працівників, товарообігу та підсумку балансу. У середніх підприємств оборот не повинен перевищувати 25,9 млн фунтів стерлінгів, загальний баланс не повинен перевищувати 12,9 млн фунтів стерлінгів, а кількість працівників не повинна перевищувати 250 осіб.

У Великобританії існує поняття корпоративний податок. Корпоративний податок у Великобританії – це корпоративний податок, який стягується з річного прибутку компаній-резидентів Великобританії та відділень закордонних компаній. Ставка податку на корпорації Великобританії наразі становить 25% для всіх компаній з обмеженою відповідальністю.

До квітня 2023 року попередня основна ставка корпоративного податку становила 19%.

Основна ставка 25% сплачується компаніями з оподатковуваним прибутком понад 250 000 фунтів стерлінгів. Невелика ставка прибутку (SPR) також буде введена для компаній з прибутком 50 000 фунтів стерлінгів або нижче, тобто вони платитимуть 19%.

Компанії з оподатковуваним прибутком від 50 000 до 250 000 фунтів стерлінгів сплачуватимуть основну ставку, зменшену на граничну пільгу, що передбачає поступове збільшення середньої ставки податку на корпорацію.

Приватні підприємці не сплачують податок на корпорацію; натомість вони зобов'язані сплачувати податок на прибуток від прибутку свого бізнесу через самооцінку.

В Індії малий та середній бізнес ідентифікуються на основі інвестицій.

У випадку малих підприємств:

- Інвестиції виробничого сектора в заводи та обладнання мають становити більше ніж 25 лакхів рупій і менше ніж 5 мільйонів рупій.

- Інвестиції сфери послуг в обладнання мають становити більше 10 лакхів рупій і менше 2 мільйонів рупій.

У випадку середніх підприємств:

- Інвестиції виробничого сектора в заводи та обладнання мають становити більше 5 рупій і менше 10 рупій.

- Інвестиції сфери послуг в обладнання мають становити більше 2 рупій і менше 5 рупій.

Середні підприємства є важливими для індійської економіки з різних причин. Малі та середні підприємства в Індії нараховують понад 6,3 мільйонів, тому не тільки мільйони людей стають самозайнятими, але й можуть створювати робочі місця. Близько 20% підприємств середнього бізнесу в Індії знаходяться в сільській місцевості, що забезпечує дохід у менших містах і селах. На середній бізнес припадає третина промислового виробництва Індії та 45% експорту країни. Цей сектор зберіг 10% зростання, і уряд розуміє важливість його збереження.

Бюджети Союзу є ознакою різноманітних ініціатив, які уряд просуває для середнього бізнесу. Бюджет цього року включає взаємозв'язок таких порталів, як Udyam, ASEEM та e-Shram, схеми кредитування та змішаного капіталу в рамках NABARD, щоб назвати декілька.

Разом із цими кроками надання податкових пільг є негайним, ефективним і відчутним способом підтримки сектору середнього бізнесу.

Середні підприємства в Індії можуть скористатися схемою пільгового оподаткування. Підприємства із валовим доходом менше рупій. 2 крон на рік можуть скористатися схемою попереднього оподаткування в Індії. Відповідно до якої, на підприємстві мають вести бухгалтерські книги та власник такого підприємства повинен задекларувати 8% (або 6%, якщо надходження здійснюються через електронну клірингову систему або банківський тратт) своїх валових надходжень як оподатковуваний дохід. Ця схема має на меті звільнити малий бізнес від вимог щодо ведення бухгалтерського обліку та

аудиту. Цією схемою можуть скористатися лише фізичні особи-резиденти (тобто фірми-власники), форинти-резиденти та партнерські фірми [51].

В Індії, як і у Великобританії, також застосовується корпоративний податок, ставка якого для компаній з оборотом меншим (або рівним) рупій. 250 корр. це 25%. Ставка корпоративного податку становить 30% для компаній з оборотом понад рупій. 250 корр.

В Австралії до секції середнього бізнесу відносять компанії з оборотом групи від 10 до 250 мільйонів доларів США. В той час як приблизно 80% мають оборот менше 50 мільйонів доларів. Компанії, зареєстровані на біржі, мають додаткові нормативні та управлінські вимоги, які впливають на їхні податкові рішення [52].

В Австралії з 1 липня 2022 року застосовується нова податкова та нормативна база застосовується до корпоративних механізмів спільного інвестування (CCIV). Загалом, CCIV – це новий тип компанії з обмеженою відповідальністю, яка використовується для управління коштами та на яку поширюється податкове законодавство, щоб гарантувати, що дохід і прибутки суб'єкта господарювання оподатковуються на основі передачі інвесторам.

Компанії, окрім тих, які кваліфікуються як CCIV, які є резидентами Австралії, підлягають оподаткуванню австралійським податком на прибуток зі свого світового доходу. Як правило, компанії-нерезиденти сплачують австралійський прибутковий податок лише на доходи, отримані в Австралії. Однак якщо компанія є резидентом країни, з якою Австралія уклала угоду про уникнення подвійного оподаткування (DTA), право Австралії оподатковувати прибуток від бізнесу, як правило, обмежується прибутком, що відноситься до постійного представництва (PE) в Австралії.

Усі компанії сплачують федеральний податок за ставкою 30 % від оподаткованого доходу, за винятком компаній малого та середнього бізнесу, які обкладаються зниженою ставкою податку в 25% . Знижена ставка податку застосовується лише до тих компаній, сумарний оборот яких разом із певними «пов'язаними» особами не перевищує 50 мільйонів австралійських доларів.

Заходи доброчесності також гарантують, що компанія не матиме права на знижену ставку, якщо конкретно визначений пасивний дохід (включаючи, серед іншого, відсотки, орендну плату та чистий приріст капіталу), який вона отримує, становить не більше 80% від її загального оцінюваного доходу за рік.

3.2 Рекомендації щодо оптимізації системи оподаткування середнього бізнесу

Податки є однією з найскладніших для оптимізації статей витрат суб'єктів господарювання і водночас основним джерелом доходів державного бюджету. Поліпшення фінансового стану підприємства шляхом оптимізації оподаткування часто або не здійснюється, або здійснюється без оцінки наслідків цих дій у довгостроковій перспективі. Крім того, не завжди реалізується кваліфіковане покращення фінансового стану підприємства за допомогою комплексу заходів, у тому числі податкової оптимізації. Економічний добробут країни чи суспільства, заснований на досвіді розвинутих країн, показав, що для позитивної ринкової динаміки має бути сформульована та реалізована відповідна фіскальна політика. Це створить сприятливі умови для бізнесу та допоможе залучити інвестиції

На нашу думку, першочерговим завданням держави має бути відділення сектору середнього бізнесу від сектору малого та середнього бізнесу, згадуваного як (МСБ). Середній бізнес – у перспективі великий бізнес, а отже дохідна частина бюджету росте, а разом і з нею економіка держави розвивається.

Також потрібно звернути увагу на адміністрування податків та контроль їх сплати, що має бути спрямовано на максимізацію обсягів податкових надходжень та мінімізацію масштабів тіньової економіки .

Наразі, реформуючи податкову систему України, державні системи намагаються визначити оптимальні ставки податків, котрі б задовольнили фінансові інтереси держави та були помірними для суб'єктів підприємництва, адже регулювання та оптимізація податкового навантаження є показником ефективності податкової системи.

Фінансовий стан підприємств, що сплачують непомірні податки до державного бюджету, погіршується через зниження маневреності капіталу та ліквідності активів. Підприємці у свою чергу, бажаючи зменшити податкове навантаження та покращити свої фінансові результати, шукають шляхи підтвердження сум формування готівки з дотриманням норм чинного законодавства, однак сплачуючи менше податків. Саме тут на допомогу приходять податкове планування, що є найпоширенішим способом зниження податкового навантаження на підприємство. Тут варто зазначити думку Станіслава Лугового, що є засновником компанії «Hard skills consulting», тож підприємець вважає, що всі держави всередині себе сповідують однаковий підхід – зібрати якомога більше податків. На думку Лугового прагнення зменшення податкового навантаження, більш справедливої системи оподаткування тощо, побудовані на «кривій Лаффера».

Це явище, яке, американський економіст Артур Лаффер продемонстрував за допомогою перевернутого бокала, адже крива його дна повторює схематичне зображення графіка закономірності росту надходжень до бюджету, за яким підвищення ставки податків рано чи пізно призводить не до збільшення надходжень до бюджету, а, навпаки, до зменшення. І це зменшення спровоковане саме явищем уникнення оподаткування бізнесом і громадянами за допомогою різних методів. В якийсь момент методи зменшення податкового навантаження за вартістю стають дешевшими самих податків або вигода від несплати податків перевищує ризики від їх несплати (покарання державою). Отже в залежності від мотивації підприємця ці методи діляться на податкову оптимізацію та ухилення від сплати податків. Луговий С. наводить приклад співпраці держав у боротьбі за сплату податків, однак

ніак не розвитку бізнеса, маючи на увазі план BEPS, який було прийнято ще у 2012 році [53].

BEPS (від англ. «Base erosion and Profit Shifting») – це міжнародний проект Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та країн G20 з розробки заходів протидії розмиванню бази оподаткування та виведенню прибутку з-під оподаткування. Мета впровадження плану дій BEPS обумовлена потребою розробити багатосторонній єдиний механізм боротьби з агресивним податковим плануванням, спрямованим на штучне зменшення бази оподаткування та переміщення оподатковуваного прибутку до низько-податкових юрисдикцій [42].

Сплата податків спричиняє вилучення обігових коштів підприємства, що призводить до погіршення його фінансового стану через зниження маневреності капіталу та зниження ліквідності активів, у зв'язку з чим актуальними викликами розвитку вітчизняних суб'єктів господарювання є формування готівки. та підтвердити їх суми за умови дотримання чинного законодавства з акцентом на мінімізацію податків і платежів. Податкове планування є найпоширенішим способом зниження податкового навантаження на підприємство. Є й інші способи оптимізації оподаткування, але не всі вони законні. Вітчизняними та зарубіжними науковцями запропоновано розглядати податкове планування як процес оптимізації податкових платежів, ефективного вибору або зміни режиму оподаткування та зниження податкових ризиків підприємства в контексті чинного податкового законодавства, що максимізує прибутковість і ринкову вартість підприємства. тепер.

Метою цього є правильне нарахування та сплата податкових платежів, уникнення штрафів, своєчасне формування та подання податкової звітності та пошук шляхів зменшення податку.

Тому необхідно звернути увагу на розмежування таких категорій (понять), як ухилення від оподаткування та податкове планування. Грамотна організація планування дозволяє прогнозувати майбутні податкові платежі та

розробляти політику їх оптимізації. Залежно від цілей підприємства та специфіки його господарської діяльності існують різні критерії встановлення та обмеження оптимізації оподаткування.

Крім того, податкова система має декілька механізмів пільгового оподаткування підприємств:

- зниження податкових ставок;
- звільнення від оподаткування окремих елементів об'єкта оподаткування;
- податкові пільги окремих платників податків;
- цільові податкові пільги, у тому числі податкові кредити (відстрочка сплати податків).

Використовуючи цей перелік пільгових режимів оподаткування, підприємство може значно зменшити свій податок обтяжувати та коригувати свою податкову політику.

Поєднання справедливості та ефективності податкової політики є серйозною проблемою, яка досі не має остаточного вирішення, що ускладнює державне регулювання економіки. Держава повинна проводити об'єктивний аналіз окремих галузей промислового виробництва. Для встановлення найбільш ефективного режиму оподаткування і стимулювання промислового виробництва. Сегментація може проводитися за різними ознаками або одночасно за групою ознак. З усіх підприємств, які підпадають під зазначені критерії, можна визначити позицію певного процентного відношення. Такий аналіз можна проводити для кожного окремого податку, який сплачує підприємство, що дозволить більш ефективно налаштувати податкову систему.

Держава на підставі прогнозів видатків бюджету встановлює нормативи податкового навантаження. На основі аналізу фінансового та податкового стану підприємства здійснюється пошук оптимальної зони податкового навантаження. У разі неусуненої несумісності вимог доцільно використовувати метод послідовних поступок. Такий підхід дозволить більш

чітко визначити допустимі межі податкового навантаження на групу підприємств, мінімізуючи бажання керівників переходити в тіньовий сектор економіки або припиняти інвестування через до надмірні ставки податків.

Основними перспективами реформування системи оподаткування середнього бізнесу в Україні є адаптація до міжнародних стандартів, підвищення прозорості та забезпечення податкової стабільності, що дозволить створити сприятливі умови для розвитку підприємницької діяльності та забезпечення сталого економічного зростання. Комплексність та нестабільність податкового законодавства в Україні справді створюють значні перешкоди для розвитку середнього бізнесу та сприяють розвитку тіньової економіки.

Також, варто зазначити, що нові виклики перед системою оподаткування середнього бізнесу з'явилися якраз після введення 24 лютого воєнного стану в країні. Проблеми сьогодення середнього бізнесу описані в п.п.2.3. Серед проблем з якими середній бізнес може стикнутися у близькому майбутньому після закінчення війни, ми виділяємо наступні:

- корумповані державні інституції;
- адміністрування податків;
- недосконалість судової системи;
- слабкий захист прав власності;
- брак кваліфікаційного людського капіталу;
- брак інвестицій на розвиток та створення бізнесу;
- можливість збільшення ставок оподаткування, аби збільшити дохідну частину бюджету.

Першочерговим завданням країни по закінченню воєнного стану має бути першочерговість вирішення наведених вище проблем. Ми виділяємо наступні рекомендації та інструменти, що посприяють повоєнному відновленню розвитку середнього бізнесу в Україні:

- ринкове стимулювання (відновлення інфраструктури міст, логістичних сполучень);

- доступ до фінансування (надання доступних кредитів);
- страхування (доцільно й наразі, як от страхування від воєнних ризиків, доцільність розробки таких програм страхування об'єктивна);
- реформи щодо прав власності та судової системи;
- стимулювання експорту та пріоритезація експортних галузей;
- розроблення програм, що посприяють поверненню людського капіталу з-за кордону.

Для покращення ситуації та створення сприятливих умов для середнього бізнесу в Україні необхідно ввести наступні заходи:

1. Стабілізація податкового законодавства: забезпечення стабільності та передбачуваності податкового законодавства спонукатиме бізнес інвестувати та планувати свою діяльність на довготривалу перспективу. Запровадження мораторію на частини зміни податкових правил та ретельне регулювання можуть сприяти досягненню цієї мети.

2. Спрощення податкового законодавства: Впровадження спрощеної системи оподаткування для середнього бізнесу зменшити адміністративні витрати та сприяти залученню підприємств із тіньової економіки до легальної діяльності. Оптимізація податкових ставок та перегляд системи податкових пільг також можуть сприяти розвитку середнього бізнесу.

3. Зміцнення діалогу між державою та бізнесом: Розробка спільних ініціатив та консультацій з представниками бізнесу може допомогти у визначенні проблем та потреб середнього бізнесу, що сприятиме підвищенню ефективності податкової політики та законодавства.

Загалом, забезпечення стабільності та спрощення податкового законодавства є масовими аспектами для розвитку середнього бізнесу в Україні. Врахування цих проблем та проведення відповідних заходів може покращити ділове середовище, стимулювати інвестиції та забезпечити стабільний розвиток економіки [54].

3.3 Покращення взаємодії між податковими органами та середнім бізнесом

Головним інструментом оптимізації оподаткування середнього бізнесу є взаємозв'язок суб'єктів середнього підприємництва і держави. Протягом всього часу свого існування та розвитку держава потребує регулярних податкових надходжень до бюджету, а отже має враховувати необхідність відновлення своїх фінансових ресурсів, що можливо, безпосередньо, лише за існування нормального виробництва. Саме держава повинна забезпечити зворотній зв'язок платників податків та органів податкового адміністрування, адже платники податків мають отримувати роз'яснення від держави, щодо хвилюючих їх питань, а також висловлювати пропозиції та зауваження щодо вдосконалення управління податковою системою. Розвитку виробництва та збільшенню обсягів податкових надходжень до бюджету, перш за все сприяє стаке законодавство, двосторонній зв'язок держави та платника податків та, звісно ж, ефективне адміністрування податків та їх контроль.

Загалом держава за допомогою податкової політики має встановлювати такі особливості оподаткування:

- співвідношення прямих і непрямих податків;
- співвідношення подків в залежності від платників;
- розподіл податкового тягаря між платниками;
- регулювання податкових пільг;
- регулювання об'єктів та бази оподаткування;
- встановлення оптимальних ставок податків.

Наразі одним з методів взаємодії між податковими органами та платниками податків середнього бізнесу є аудит та інші інспекції. Однак цей метод взаємодії з платниками податків, на нашу думку є менш ефективним, адже стратегія полягає в тому, аби «зловити» суб'єкта господарювання на ухиленні від сплати податків.

Модель взаємодії, за якої податкові органи розцінюють платника податків з точки зору недобросовісних платників ще більше сприяє розвитку сектора тіньової економіки.

Важливо взяти до уваги, що сприйняття платників податків і відповідний стиль взаємодії визначають відносини між податковими органами та платниками податків. З точки зору обміну, стиль взаємодії визначає «психологічні договірні стосунки» між залученими сторонами, які формують податкову мораль і, як наслідок, готовність виконувати вимоги. Якщо податкові органи ставляться до платників податків як до чесних партнерів, а не як до нижчих, які не бажають платити свою частку, особливо у відносинах, де податкові органи мають юридичні та експертні повноваження, це, ймовірно, призведе до взаємної поваги, чесності та довіри.

Податковим органам в Україні варто усвідомити необхідність розглядати платників податків як клієнтів замість використання контролю та необґрунтованої суворості. Податкові органи різних країн змінюють свої підходи до платників податків, ставлячись до них як до клієнтів, задовольняючи їхні потреби та покращуючи фіскальну свідомість.

Стратегії взаємодії податкових органів в Україні та суб'єктів середнього бізнесу мають базуватися на добровільному виконанню податкових зобов'язань. Для покращення взаємозв'язку податкових органів та платників податків держава має спрямувати свої сили не на посилення податкового контролю, а на:

- підвищення обізнаності громадян щодо своїх податкових обов'язків;
- покращення зв'язків з громадськістю;
- спрощення податкового законодавства;
- справедливість;
- організаційне вдосконалення для надання ефективних порад і вирішення проблем.

Стратегії сприяння добровільному виконанню зобов'язань мають змінитися від командних і контрольних стратегій аудитів і штрафів, які породжують недовіру до органів влади, до змін у соціальних представництвах платників податків з метою встановлення довірчих відносин. Запропонована нова культура орієнтації на відносини зі споживачами, однак, є більш перспективною для покращення співпраці, створення клімату для співпраці та добровільного виконання податкових зобов'язань, ніж традиційне сприйняття платників податків як егоїстичних максимізаторів користі.

Податкові органи, які приймають точку зору «полюючих на правопорушників», які здійснюють жорсткий контроль і застосовують суворі покарання у випадках ухилення від сплати податків, швидше за все, сприятимуть створенню атмосфери, в якій платники податків сприйматимуться як «вороги», чия протиправна поведінка потребує судового переслідування. З іншого боку, платники податків можуть самі взяти на себе роль порушників закону.

Замість того, щоб сприймати податкові органи як такі, що виконують відповідне завдання для добробуту громади, платники податків можуть сприймати органи влади як мисливців, від яких платникам податків потрібно втекти. Уявна небезпека переслідування може спотворити готовність платників податків добровільно виконувати зобов'язання. Замість того, щоб сприймати процеси взаємодії з органами влади як сприятливі та справедливі, платники податків можуть розглядати можливості законного ухилення від сплати податків. Можна припустити, що за цих обставин платники податків намагаються прийняти (раціональне) рішення, обираючи варіант, який обіцяє найбільший індивідуальний прибуток, замість того, щоб розглядати свою частку податку як справедливий внесок у суспільне благо. Якщо це припущення правильне, податкову поведінку найкраще пояснити як результат процесу прийняття рішення.

Дійсно, це не добровільна співпраця, яка вимагає перевірок і покарань, а скоріше намагання максимізувати індивідуальний прибуток. Податкова

політика повинна враховувати, коли і як часто контролювати платників податків, а також як сформувавши податки, щоб зменшити відчуття втрат платниками податків і небажання платити свою частку.

У той час як ворожі відносини податкових органів та платників податків можуть зробити втрати від сплати податків більш помітними, викликаючи думки про можливі вигоди від ухилення від сплати та (раціонального) рішення щодо цих двох перспектив, підхід «послуги та клієнт» наголошує на вигодах від сплати податків для колективу в цілому.

Крім того, останні встановлюють відносини, побудовані на довірі та співпраці, що призводить до добровільної співпраці. Зміна фокусу з індивідуального на колективний добробут робить менш імовірним максимізацію егоїстичної корисності. Атмосфера «послуги і клієнт» може призвести до того, що платники податків займуть зовсім інше ставлення. Платники податків повинні бути готові співпрацювати та бути готовими дотримуватись вимог, згідно з вказівками їхніх (суспільних) представництв уряду та оподаткування: платники податків повинні бути мотивовані сплачувати податки правильно, однак для цього держава має забезпечити певні умови:

1. Простоту та зрозумілість податкового законодавства;
2. Легкість та зручність виконання зобов'язань;
3. Сприяння співпраці;
4. Чесність та справедливість розподілу податків;

Якщо до платників податків ставляться як до рівних партнерів, якщо вони розуміють податкове законодавство та погоджуються з діяльністю уряду загалом і з фіскальною політикою зокрема, якщо податки сприймаються як справедливі, а процедури збору податків є прозорими та сприймаються як справедливі, можна вважати, що платники податків поведуться як громадяни, які співпрацюють. За цих обставин настирливі перевірки та суворі покарання підірвуть їхню добровільну співпрацю, а не навчать їх стати чесними платниками податків.

Розглядаючи метод взаємозв'язку податкових органів та платників податків як «послуги і клієнт», має існувати зворотній зв'язок між державою та платниками податків. Це можуть бути опитування підприємців в застосунку «Дія», щодо зручності сплати податків, витрати часу на складання та подання фінансової звітності тощо. За допомогою такого підходу, налагодивши прямий взаємозв'язок між підприємцями та податковими органами, держава зможе визначити пріоритетні напрямки удосконалення податкового законодавства та визначить потреби для ефективного функціонування не тільки середнього бізнесу, але й інших важливих секторів економіки країни. Також, на нашу думку, держава має забезпечити функціонування ефективного сервісу, що допоможе підвищити обізнаність у сфері оподаткування не тільки фізичним особам, але й надати консультації середньому бізнесу щодо оподаткування.

Однак, аби вибудувати довірливу та ефективну співпрацю з підприємствами середнього бізнесу, державі необхідно вирішити уже наявні проблеми у сфері оподаткування. Наразі довірливих відносин досягти важко, однак плідна співпраця держави та бізнесу, націленість на результат та ефективне реформування податкового законодавства поступово приведе до належного результату.

ВИСНОВКИ

Середній бізнес є важливим елементом розвитку економіки, адже забезпечує створення нових робочих місць, збільшення виробництва, підвищення рівня конкурентоспроможності, безпосередньо впливає на дохід бюджету від оподаткування. Для продуктивного розвитку цієї галузі необхідна ефективна система оподаткування, що забезпечить достатню дохідність бюджету, оптимальні розміри ставок податків, комфортні умови ведення середнього бізнесу в Україні, а також відкриті двосторонні відносини держави та платників податків.

Існуюча система оподаткування середнього бізнесу потребує вдосконалення. Спрощення податкового законодавства, доступ до фінансових ресурсів для підприємців, покращення адміністрування податків та налагодження взаємовідносин держави та суб'єктів середнього підприємництва забезпечать розвиток сектору середнього бізнесу в Україні, а також економічне зростання держави.

У процесі написання кваліфікаційної бакалаврської роботи ми визначили поняття та сутність «середнього бізнесу», його економічний зміст як суб'єкта підприємницької діяльності. Розглянули моделі оподаткування та їх вплив на розвиток середнього бізнесу, з'ясовано на яких принципах базуються запропоновані моделі оподаткування середнього бізнесу. Визначили роль середнього бізнесу для економіки України.

У ході написання роботи було визначено законодавче регулювання системи оподаткування середнього бізнесу та зміни законодавства у цій сфері за 2010-2023 роки, було запропоновано власні етапи розвитку оподаткування середнього бізнесу в Україні за досліджуваний період. Проведено аналіз системи оподаткування та її впливу на економічну активність бізнесу. З'ясовано, що часті зміни законодавства у сфері оподаткування середнього підприємництва негативно впливають на інвестиційну активність, а період

більш сталого законодавства, в контексті не кількості внесених змін до Податкового Кодексу, а їх ефективності, характеризується збільшенням податкових надходжень до бюджету, що у свою чергу сприяє залученню інвестицій. Також описано адміністративну ефективність системи оподаткування та з'ясовано, що покращення адміністрування податків відбулося після запровадження податкової реформи у 2014-2025 рр., однак наразі недоліків у цій сфері залишається багато, серед яких: великі затрати часу на складання та подання фінансової звітності, запровадження нових технологій для покращення процедури сплати податків.

Досліджено вплив змін законодавства на підприємство ТОВ «Універсальні Платіжні Рішення». Проаналізовано міжнародний досвід оподаткування середнього бізнесу та запропоновано рекомендації щодо оптимізації його оподаткування. Було розглянуто методи покращення взаємодії між податковими органами та середнім бізнесом та з'ясовано, що найпродуктивніший метод взаємодії може існувати завдяки двостороннім взаємовідносинам податкових органів та платників податків. Держава має забезпечити відповідні умови, аби платники податків добровільно сплачували податки та не ухилялися від їх сплати.

Система оподаткування середнього бізнесу потребує вдосконалення та реформування. Рівень розвитку середнього підприємництва у країні є важливим показником економічної діяльності держави та показує рівень успішності та ефективності її економічної та соціальної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пудсакулич В. Ю. Методи ідентифікації малих підприємств [Електронний ресурс] / В. Ю. Пудсакулич // Сучасний соціокультурний простір : зб. наук. праць VII Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (Ужгород, 2009). – Режим доступу : <http://intkonf.org/pudsakulich-yuu-metodi-identifikatsiyi-malih-pidpriemstv/>
2. Мадрига Г.М. Поняття, місце і роль малих та середніх підприємств в економіці: економічні аспекти. *Національний університет львівська політехніка*. 2013. №767. С. 154-163
3. Податкова система: навч. метод. посіб. Для самот. вивч. дисц./[В.К. Хлівний, О.М. Тимченко, Ю.В. Сибірянська, А.В. Пислиця та ін.]; кер. авт. кол. В.К. Хлівний. – К.:КНЕУ, 2014 – 372 с.
4. Куклінова Т. В. Критерії віднесення підприємств до малих і середніх з урахуванням їх функціональної ролі в ринковій економіці / Т. В. Куклінова // Науковий вісник. Одеський національний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2011. – №27(152). – С. 97-104.
5. Говорушко Т.А., Буняк В.Л. Аналіз теоретичних підходів до трактування малого підприємництва і малого бізнесу як загальнонаукових суміжних понять. 2020. №227(222). С. 10-14.
6. Господарський кодекс України: станом на 20 квітня 2023р. Верховна Рада України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
7. Карпова Т.С. Механізм ефективного функціонування підприємств: податковий аспект. *Економіка та організація управління*. 2020. №3(39). С.121-132
8. Макаєва О. Податок на доходи фіксований/прогресивний. 2020. *Дослідження Міністерства фінансів України* [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://minfin.com.ua/ua/2020/01/09/40352415/>

9. Славкова А. А. Дилема вибору – прогресивне чи пропорцій- не оподаткування доходів фізичних осіб // *Фінанси, облік і аудит: Збірник наукових праць*. – Вип. 3. / Відп. ред. А. М. Мороз. – К.: КНЕУ, 2004. – С. 116-122.
10. *Основи податкового права: Навчально-методичний посібник* / За ред. С.Г. Пепеляєва.-М.: Інвест Фонд, 2000. - 496с.
11. Кігель В. Р. Регресивна модель оподаткування насправді прогресивна. *Вісник Журнал Верховної Ради України*. – 2006. – № 7–8. – С.51
12. Шимко О.В., Кваша О.П. Моделі соціальної політики в контексті євроінтеграційного вибору України. *Регіональні студії*. 2021. №25
13. Ляшенко Т.М. Соціально-економічні моделі: варіанти подолання світової кризи. Світовий досвід та українські реалії. *Політичні інститути та процеси. Науковий журнал ПОЛІТИКУС*. 2020. №5
14. Долженков О. Запровадження податку на виведений капітал в Україні. *Європейська політично-правова дискусія*. 2018 №5(4)
15. Сидорович О. Ю. Діалектика оподаткування: інституціональні консенсуси і конфлікти / Олена Сидорович. – Тернопіль : Екон. думка ТНЕУ, 2015. – 432 с.
16. Прокопчук О.Т. Специфіка податкових систем країн світу та України. *Актуальні проблеми економіки*. 2020. №27 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/32614421.pdf>
17. Принципи оподаткування / І. В. Ясько // *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Серія : Юридичні науки. - 2015. – № 824. - С. 135-139. - Режим доступу: http://science2016.lp.edu.ua/sites/default/files/Full_text_of_%20papers/vnulpurn_2015_824_22.pdf
18. Ремінський М.М. Тенденції і проблеми розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2019. №16. С. 224-233

19. Дудчик О.Ю., Яренчак М.В., Бабінян Л.Н. Роль малого та середнього бізнесу в економіці України. *Економіка та управління підприємствами: проблеми системного підходу в економіці*. 2019. №6 (74)

20. Іонан В. Роль підтримки малого та середнього бізнесу у відновлення післявоєнної економіки країн світу. *Економічна правда*. 2022 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/22/694090/>

21. Ситник Н.С., Козак С.І. Роль малого та середнього бізнесу на сучасному етапі розвитку економіки України. *Економіка та управління національним господарством*. 2018. №26(1). С. 83-87.

22. Офіційний сайт УКРІНФОРМ. Всеукраїнський форум Україна 30 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3210369-forum-ukraina-30-malij-i-serednij-biznes-ta-derzava-den-drugij.html>

23. Ливч Д., Нове обличчя українського підприємництва: Як війна вплинула на малий та середній бізнес в різних регіонах України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/29/690937/> (Дата звернення 20.04.2023)

24. Стрельбіцька Н.Є., Редько Т.В. Мале та середнє підприємництво як фактор соціально-економічного зростання ЄС. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. №7(3). С. 118-122.

25. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/conv#n144>

26. Герасименко П. Податок на прибуток – чинник стимулювання економіки // Стаття від 19.04.2011 р. - [Електронний ресурс]. – Офіційний сайт ВРУ. - Режим доступу: https://zaxid.net/podatok_na_pributok_chinnik_stimulyuvannya_ekonomiki_n1127412

27. Шевченко Н., Томас Оттен Податковий кодекс України: питання розвитку, впливу і додатків. *Серія консультативних робіт*. 2014. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files//publications/Policy_Briefing_Series/PB_08_2014_uk_r.pdf

28. Devisu Огляд податкового законодавства 2015. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://devisu.ua/uk/stattia/21-25-grudnja-2015-roku-vneseno-zmini-do-podatkovogo-kodeksu-ukrayini>

29. Гетьман О. Податкова реформа: перемоги і зради. 2016. [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://lb.ua/blog/oleg_getman/325433_podatkova_reforma_peremogi_i_zradi.html

30. Подарунки з-під ялинки: які зміни до законодавства набувають чинності у 2018 році. 2018. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://mind.ua/publications/20180276-podarunki-z-pid-yalinki-yaki-zmini-do-zakonodavstva-nabuvayut-chinnosti-u-2018-roci>

31. Богів О. Особливості оподаткування малого та середнього бізнесу у воєнний час / Богів Ольга // РСЕСГЕП, 15-16 грудня 2022 року. — Т. : ФОП Паляниця В. А., 2022. — С. 126–128. — (Сучасний стан та перспективи розвитку системи оподаткування в умовах інституційних змін національної економіки).

32. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану: Закон України: за станом на 15.05.2022. Офіц. вид. Відомості Верховної Ради України. 2022.

33. Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни: Закон України: за станом на 01.12.2022. Офіц. вид. Відомості Верховної Ради України. 2022.

34. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо звільнення від сплати екологічного податку, плати за землю та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за знищене чи пошкоджене нерухоме майно: Проект Закону України: за станом на 11.04.2023. Офіц. вид. Відомості Верховної Ради України. 2023.

35. Сайт статистичної інформації Ціна держави [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://old.cost.ua/budget/revenue/>

36. Юрій С. І., Крисоватий А. І., Кошук Т. В. Сучасні тенденції розвитку європейського оподаткування та новітня парадигма податкової політики в Україні: Монограф. – Тернопіль: ТНЕУ, 2010. – 292 с.

37. Іванов Ю.Б., Крисоватий А.І., Кізима А.Я., Карпова В.В. 1-20 Податковий менеджмент: Підручник. — К.: Знання, 2008. — 525 с

38. Єфименко Т.І. Податкове регулювання економічного розвитку: Автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.02.03 / НАН України; Інститут економічного прогнозування. — К., 2003. — 33с.

39. Крисоватий А.І. Податкова політика України: Дис... доктора екон. наук: 08.04.01 - Концептуальні засади теорії і практики. Київ: КНЕУ, 2006. 485с.

40. Савіцька С. І. Вплив податкової політики на інвестиційні процеси в Україні. *Економічний простір*. 2020. №151

41. Мельник М.І., Мединська Т.В. Вплив податкових чинників на активізацію інвестиційних процесів в Україні. *Економіка*. 2011 [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2011/04/126-134_no-2_vol-37_2011_UKR.pdf

42. Офіційний сайт Міністерства Фінансів України . / [Електронний ресурс] / - Режим доступу: <https://minfin.com.ua/>

43. Офіційний сайт Державної служби статистики України. / [Електронний ресурс] / - Режим доступу: <http://www.gusrv.gov.ua/statinform/bud/invactivrik.htm>

44. Рейтинг легкості сплати податків Світового банку та компанії PWC Україна [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/paying-taxes-2020/explorer-tool.html>

45. Сайт компанії ТОВ «Універсальні Платіжні Рішення». *Фінансова звітність*. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.ipay.ua/ua/finance>

46. Офіційний сайт Світового банку. Рейтинг легкості ведення бізнесу Doing business [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://archive.doingbusiness.org/ru/rankings>

47. Сучасний стан, актуальні проблеми та перспективи розвитку вітчизняної системи контролю, аудиту та аналізу: зб. матер. VII Студ. наук. конф. 9 листоп. 2022 р. Ч. 2. Вінниця : Редакційно-видавничий відділ ВТЕІ ДТЕУ. 2022. 266 с.

48. European Commission. Taxes in Europe Data base v3. [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://ec.europa.eu/taxation_customs/tedb/refineSplSearch.html?selectedTaxType=CIT&selectedMemberState=12&dateFrom=2019%2F01%2F01&dateTo=&keywords=

49. Проблеми та потреби українських підприємств малого та середнього бізнесу в умовах війни. Дослідження Фонду демократичної ініціативи імені Ілька Кучеріва 2023 рік. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2023/02/80706355463e1298fbb50d7.25593072.pdf>

50. Малий та середній бізнес. – К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2013 р. – 368 с.

51. Taxation of small business in India. 2019 | [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://taxguru.in/income-tax/taxation-small-business-india.html>

52. Офіційний сайт Australian Taxation Office for the Commonwealth of Australia [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.ato.gov.au/> (Дата звернення 21.04.2023)

53. Луговий С. Схеми оптимізації оподаткування та ризику їх застосування. *Податкові перевірки. 2021.* / [Електронний ресурс] / - Режим доступу: https://biz.ligazakon.net/analitics/206934_skhemi-optimzats-opodatkovannya-ta-riziki-kh-zastosuvannya

54. Мартинюк Д.І Оподаткування середнього бізнесу в Україні: проблеми та перспективи. ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ПІДТРИМКИ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. Київ - Бремен, 04 травня 2023 р. – К.: КНЕУ, 2023 (електронне видання). - 150 с.